

Gümüşhane Sancağı'nda Doğal Afetler (1888–1910)

Natural Disasters in the Gümüşhane Sanjack (1888–1910)

*Alpaslan Demir**

*Esat Aktaş***

Özet

Doğal afetler, toplumların sosyal, kültürel ve ekonomik hayatını etkileyen faktörler arasındadır. Bu afetler neticesinde pek çok kişi hayatını kaybederken, hayvanlar telef olmuş, ev ve araziler hasar görmüş, toprak verimsizleşerek üzerinde hayat mücadelesi veren insanları doyuramaz hale gelmiştir. Bunun bir örneği olarak bu çalışmada, doğal afetlerin meydana gelmesine coğrafi yapısı müsait olan Gümüşhane Sancağı'nda 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başında peş peşe meydana gelen afetler ele alınarak, arşiv kayıtlarının ışığında incelenmeye ve bu felaketlerin topluma ve devlete olan etkileri değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Gümüşhane, Sancak, 19. yüzyıl, Doğal Afetler, Sel, Kuraklık.

Abstract

Natural disasters are among the factors effecting the social, cultural and economic life of societies. As a result of these disasters, many people and animals have died, many houses and lands have been damaged, lands became unfertile and could not meet the basic needs of the people. This paper provides narrations of natural disasters examined under the lights of archive sources, and presents the effects of these disasters on the government and society based on certain sources.

Keywords: Gümüşhane, Sanjak, 19th Century, Natural Disasters, Flood, Drought.

* Yrd. Doç. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü-Tokat. (e-posta: alpaslandemirtr@yahoo.com)

** Arş. Gör., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü-Erzurum. (e-posta: turkogluturk.52@hotmail.com)

Giriş

Toplumların sosyal, ekonomik ve kültürel yapılarını etkileyen önemli etkenlerden birisi de doğal afetlerdir. Genel bir ifadeyle, toplumun normal yaşam düzenini bozarak bu düzenin tekrar sağlanması için dış yardıma gereksinim duyan ekolojik olaylara doğal afet denmektedir.¹ Doğal afetler, toplumun sosyal, iktisadi ve kültürel yaşamını olumsuz yönde etkileyen, önemli ölçüde can ve mal kaybına neden olan olaylar olarak da açıklanabilir.² Doğal afet türleri ise depremler, seller, çığlar, hortumlar, kasırgalar, toprak kaymaları, volkanik faaliyetler, tsunamiler ve kuraklık şeklinde sıralanabilir.³

Meydana gelen doğal afetlerin istikrarsızlığa neden olduğu, istikrarsızlığın ise insanları, yaşadıkları çevreyi terk etmek zorunda bıraktığı görülmektedir.⁴ Bu bağlamda afetler neticesinde bazen insanlar, yaşamlarını devam ettirebilmek için vatanlarını terk ederek yeni yurtlar edinmeye çalışmışlardır. Bu durum, insanlık tarihinin her döneminde görülmüş ve sonuç olarak bazı yerleşim birimleri nüfus kaybederken bazıları ise gelen göçler neticesinde demografik açıdan değişim yaşamıştır. Afetler zirai faaliyetleri de etkilemiş, meydana gelen kuraklıklara karşı insanlar yaşamlarını devam ettirebilmek için iklime daha uygun farklı ürünler yetiştirmeye başlamışlardır. Afetlerin, yaşam koşullarına bir başka etkisi mimari alanda olmuştur. Coğrafi yapının da etkisiyle meydana gelen bazı afetler neticesinde insanlar aynı durumları yaşamamak ve aynı zararları görmemek için afetlere karşı tedbir alma ihtiyacı duyarak kendilerini korumaya çalışmışlardır. Buna bağlı olarak daha korunaklı ve daha sağlam yapıların yapılması gibi ihtiyaçlar doğmuştur. Bu gibi örneklerden de anlaşıldığı üzere insan hayatının birçok noktasında direk etkiye sahip olan doğal afetlerin tarihî süreç içerisinde tam olarak nasıl meydana geldiğinin, hangi bölgelerde ağırlıklı olarak ne tür afetler olduğunun ve ne gibi neticeler doğurduğunun bilinmesi alınacak önlemler ve olumsuz etkilerinin azaltılabilmesi açısından önem arz etmektedir.

Yukarıda belirtilen noktalardan hareketle bu çalışma, Trabzon Vilayeti'ne bağlı Gümüşhane Sancağı'nda 1888–1910 yılları arasında meydana gelen doğal

¹ Abdullah Yılmaz, *Afet Yönetimi*, Pegem A Yay., Ankara 2003, s. 13.

² Cemalettin Şahin-Şengün Sipahioğlu, *Doğal Afetler ve Türkiye*, Gündüz Eğitim ve Yay., Ankara 2003, s. 6.

³ Abdullah Yılmaz, *a.g.e.*, s. 13–14; Oktay Gökçe-Şenay Özden-Ahmet Demir, *Türkiye'de Afetlerin Mekansal ve İstatistiksel Dağılımı Afet Bilgileri Envanteri*, Ankara 2008, s. 5.

⁴ Orhan Kılıç, *XVI. Yüzyılda Adilcevaş ve Ablat (1534–1605)*, Tamga Yay., Ankara 1999, s. 137–141; İbrahim Atalay, göçe neden olan faktörleri “tarım ve hayvancılık açısından elverişli sahalara kavuşmak ve bu sahalara elde etmek istemesidir. Özellikle doğal kaynakların artan nüfusu besleyememesi ile tarım ve hayvancılık potansiyeli olan sahalara gitmeye başlamışlardır. Bunun yanında deprem, volkan faaliyetleri, yangın ve seller, kıtlık gibi afetlerde göçleri teşvik etmiştir. Savaşlar, dinî ve siyasî etkiler, dâba sonraları göç olayında rol almaya başlamıştır” şeklinde açıklamaktadır (İbrahim Atalay, *Genel Beşerî ve Ekonomik Coğrafya*, İzmir 1999, s. 17).

afetleri konu edinmiştir. Bu çerçevede, 19. yüzyılda yaşanan siyasi gelişmelerden olumsuz yönde etkilenmiş ve mali açıdan yıpranmış Osmanlı Devleti'nin merkezden uzak bir Anadolu şehrinde meydana gelen doğal afetlere bakış açısı ve bu afetler neticesinde halkın içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik sıkıntılarla ne ölçüde ilgilenildiği de irdelenecektir. Çalışma için, orta düzeyde bir Anadolu şehri olmasının yanında coğrafi özellikleri -doğal afet çeşitliliği açısından- göz önünde bulundurularak Gümüşhane seçilmiştir. Çalışmanın sadece bir sancakla sınırlandırılmasının sebebi, coğrafi olarak geniş bir çevrede yapılacak incelemenin, mevcut arşiv kaynaklarının çokluğu nedeniyle, bir makale boyutunu aşacak olmasıdır. Ayrıca bu çalışmadaki bir diğer sınırlama ise zamanla ilgilidir. Bunun nedeni ise, belirlediğimiz zaman aralığında meydana gelen afetlerin birbirini takip eder nitelikte olması ve bu sebepten dolayı etkilerinin daha ağır sonuçlara yol açmasıdır.

Çalışmamıza konu olan Gümüşhane ve çevresinin Osmanlı Devleti tarafından fethi 15. yüzyılın sonlarına doğru kısım kısım başlamış ve 16. yüzyılın başlarında tamamlanmıştır.⁵ 19. yüzyılın sonuna kadar idari açıdan zaman zaman bazı değişimler yaşamış olan Gümüşhane, ele aldığımız dönemde Gümüşhane (merkez kaza), Torul, Kelkit ve Şiran kazalarından müteşekkil Trabzon Vilayeti'ne bağlı bir sancak konumundadır.⁶ Bu sebeple yalnızca sancak merkezinde değil, aynı zamanda sancağa bağlı bütün idari birimlerde meydana gelen doğal afetlere ulaşılabilen kaynaklar çerçevesinde değinilecektir.

Gümüşhane sancağında meydana gelen doğal afetler sel, toprak kayması, kuraklık, yangın ve deprem olarak belirlenmiştir. İncelediğimiz dönemde karşılaştığımız on beş ayrı afetten sekizi sel, üçü toprak kayması, ikisi deprem ve ikisi kuraklıktır. Bunun haricinde bir de yangın meydana gelmiştir. Çalışmanın başında da ifade ettiğimiz gibi bu felaketlerin çoğu üst üste yaşanmış ve bundan dolayı etkisi daha ağır olmuştur. Özellikle sel felaketinin sık görülmesi bölgenin coğrafi yapısıyla alakalıdır. Yaşanan afetleri daha iyi anlayabilmek için konu, ayrı başlıklar altında ve periyodik olarak değerlendirilmiştir.

1. Sel Felaketleri

Ülkemizde en yaygın ve önemli afetler arasında yer alan, sel ya da taşkın olarak adlandırılan su baskınları “bir akarsu debisinin (yataktaki mevcut su miktarının), akarsu havzasına normalden fazla yağmur yağması veya havzadaki mevcut kar örtüsünün erimesinden ötürü hızla artması ve yatak çevresinde yaşayanlara, araziye, mala ve mülke zarar vermesi” olarak tanımlanabilir.⁷ Su

⁵ Selahattin Tozlu, *XIX. Yüzyılda Gümüşhane*, Akademik Araştırmalar, Erzurum 1998, s. 17–18.

⁶ Gümüşhane'nin idari yapılanması ile ilgili olarak bk. Selahattin Tozlu, *a.g.e.*, s. 18–28.

⁷ Abdullah Yılmaz, *a.g.e.*, s. 23; Cemalettin Şahin vd., *a.g.e.*, s. 123; Çağatay Güler, *Su Baskınlarında Bireysel ve Toplumsal Sağlık Önlemleri*, Yazıt Yay., Ankara 2008, s. 5–6.

baskınları, maddi zararların yanında sıtma ve çeşitli hastalıkların yayılmasına, halkın yaşadıkları mekanlardan uzaklaşmalarına, toplu barınaklarda yaşamaya mecbur kalmalarına, yiyecek sıkıntılarını çekerek ruhsal sağlıklarının da bozulmasına etki etmektedir.⁸ Çevreye ve topluma önemli ölçüde zarar veren sel felaketlerinde temel faktör yağış karakteridir. Bunun dışında bölgedeki yükseltiler, vadi ve drenaj yapısı, yamaç eğimleri gibi coğrafi özellikler ile insanların doğa ile ilişkilerinde ileriyi görememelerine bağlı olarak hidrolojik dengeyi bozan yanlış arazi kullanımı, dere yataklarında kontrolsüz yapılaşma ve benzeri insan girişimleri de etkili olmaktadır.⁹

İncelediğimiz dönem içerisinde sekiz defa sel felaketinin meydana geldiğini görmekteyiz. Ağırlıklı olarak Gümüşhane merkez ve çevre köylerinde vuku bulan sel felaketleri, bu bölgeler haricinde değişik dönemlerde Torul, Kelkit ve Şiran kazalarında veya köylerinde de meydana gelmiştir. Neticelerinin daha iyi bir şekilde anlaşılması açısından bu felaketler ayrı ayrı ele alınacak ve kaynaklar çerçevesinde oluş zamanları, etkilemiş oldukları bölgeler, çevreye ve topluma verdikleri zararlar ile olumsuz sonuçlarının giderilebilmesi için yetkililerin¹⁰ ne gibi girişimlerde buldukları üzerinde durulacaktır.

1.1. 1890 Sel Felaketi

Trabzon valisinin, 2 Eylül 1890 tarihinde Dahiliye Nezareti'ne göndermiş olduğu telgrafından 29 Ağustos Cuma günü yağın şiddetli yağmurun neticesinde Gümüşhane merkezinde sellerin meydana geldiğini öğrenmekteyiz. Meydana gelen sellerden dolayı Gümüşhane civarındaki bahçelerin bir kısmı zarara uğramış, ayrıca 17 ev, han ve dükkan yıkılmıştır. Bunun yanı sıra 69 ev ile bahçe de kumla dolmuştur. Tamir ve temizleme masrafları için gerekli keşif, Gümüşhane Mutasarrıflığı tarafından yapılarak neticesi Trabzon Vilayeti'ne gönderilmiştir.¹¹ Dahiliye Nezareti'nin Sadaretle yaptığı yazışmalardan anlaşıldığı üzere *meydana gelen zararın az olmasından dolayı*¹² *Gümüşhane'ye yapılacak olan*

⁸ Çağatay Güler, *a.g.e.*, s. 10–11.

⁹ Oktay Gökçe vd., *a.g.e.*, s. 37; Abdullah Yılmaz, *a.g.e.*, s. 12.

¹⁰ Merkezden uzak bir bölgede meydana gelen sel felaketi karşısında halk ve devlet arasındaki münasebetlerin nasıl cereyan ettiğine dair bk. Mehmet Yavuz Erler, "Meşrutiyet İdaresi Altında, Erzurum Sel Baskını, 1910", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 1/ 2, Kış 2008, s. 114-140.

¹¹ BOA, Y...PRK. UM. 18/42.

¹² Yaşanan sel neticesinde "*meydana gelen zararın az*" olduğu ifadesine rağmen, 1890 yılı sel baskını, aslında "*büyük bir sel felaketi*" idi. Hatta bu selden dolayı birçok köprü zarar gördüğü gibi, halkın en başlı geçim kaynaklarından birini oluşturan "bahçeler" de harap olmuştu. Keza seller sebebiyle muhtelif zamanlarda Trabzon-Erzurum anayolunun özellikle Gümüşhane kısımlarının sık sık hasar gördüğü de bilinmektedir. Hem sonraki hem de muhtelif zamanlardaki benzer seller için bk. Selahattin Tozlu, *Trabzon-Erzurum-Bayezid Yolu (1850–1900)*, Atatürk Üniversitesi SBE., Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 1997, s. 88–89, 102–103; Selahattin Tozlu, *a.g.e.*, s. 73–82. Bahsi geçen 1890

yardımanın vilayet tarafından karşılanabileceği kararlaştırılmış ve bu durum Trabzon Vilayeti'ne bildirilmiştir.¹³

1.2. 1891 Sel Felaketi

Gümüşhane'ye bağlı Torul Kazası'nın Kurum (Krom) ve Yağlıdere¹⁴ köyleri ile adı verilmeyen bazı köylerinde şiddetli yağmurun neticesinde seller meydana gelmiş ve birçok ev ve köprü tahrip olmuştur. Bu durum 4 Ocak 1891 tarihinde Trabzon Vilayeti tarafından Dahiliye Nezareti'ne bildirilmiş ve yardım istenmiştir. Dahiliye Nezareti, 20 Ocak 1891 tarihinde gönderdiği yazı ile Trabzon Vilayeti'nin yardım isteğini hasarın az olmasını gerekçe göstererek reddetmiş ve zarara uğrayan yerlerdeki ihtiyacın vilayetteki hayır sahiplerinden toplanacak yardımlar ile karşılanmasını istemiştir.¹⁵

1.3. 1892 Sel Felaketi

1892 yılında Trabzon ve Gümüşhane'de yağın yağmurlardan dolayı nehirler taşmış ve bundan dolayı halk büyük zarar görmüştür. Bu taşkınlar nedeniyle Doğu Anadolu'yu Karadeniz'e bağlayan Erzurum-Trabzon arasındaki işlek ticaret yolunun Trabzon ve Gümüşhane kısımlarında büyük hasar ve yıkım meydana gelmiştir. Meydana gelen taşkınlardan dolayı sadece bu yol zarar görmemiş, bunun yanında Gümüşhane'de Emirler-i Cedid¹⁶ ve Burhaneddin¹⁷ mahalleleri kenarından geçmekte olan nehrin taşması ile bu mahallelerde bulunan bahçelere taş ve toprak dolmuş ve bataklıklar meydana gelmiştir. Ayrıca buralardaki meyve ağaçları ve bazı evler de mahvolmuştur. Meydana gelen taşkınlar yalnızca maddi anlamda zarar vermemiş, sağlık açısından da büyük sorunlara sebep teşkil etmiştir. Nitekim yukarıda ifade edilen bataklıklar, yaz mevsimlerinde kokuya neden olduğu gibi, tifo ve sıtma gibi hastalıkların da meydana gelmesine sebep olmuştur. Bu hastalıklar neticesinde can kayıpları yaşanmaya başlamış, hastalıkların giderilmesi ve ölümlerin önüne geçilebilmesi için bu bataklıkların kurutulması gerekli görülmüştür. Ancak bölge insanının bunu yapmaya maddi yeterliliği bulunmadığından dolayı, hem bataklıkların kurutulması hem de bahçe ve evlerin imarı için devletin yardım etmesi

yıldaki sel baskını halkı epeyce etkilemiş olmalı ki Eğinli Remzi ve Gümüşhaneli Mahmud Radi Efendiler bu olayı destanlaştırmış ve bu destanlar günümüze kadar gelmiştir (Sabri Özcan San, *Gümüşhaneli Eski Şairler ve Türküler*, Ankara 1990, s. 66-68'de iki ayrı destan vardır).

¹³ BOA, DH.MKT. 1788/59.

¹⁴ Günümüzde Gümüşhane merkezine bağlı Yağlıdere Köyü.

¹⁵ BOA, DH.MKT. 1801/45.

¹⁶ Mezarlıktan başlar, yeni yapılan transit yolu köprüsünün yanında biter (Sabri Özcan San, "Gümüşhane Müstakil Sancağı'ndaki Mahalleler Aileler ve (Efsaneler, Hikayeler)", *Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane Sempozyumu 13-17 Haziran 1990*, Ankara 1991, s. 123).

¹⁷ Günümüzde Özcan Mahallesidir (Sabri Özcan San, a.g.m., s. 123).

konusunda arzuhaller yazılmıştır. Bu istekler Gümüşhane İdare Meclisi'nde görüşülerek 25 Ocak 1893 tarihinde Trabzon Vilayeti'ne bildirilmiştir.

Sağlık açısından bataklıkların temizlenmesi ve halkın müşkül durumdan kurtarılması için de bahçe ve evlerin bir an evvel imarı gerekmektedir. Ancak, Gümüşhane'de kısa bir süre önce meydana gelen kolera salgınında vilayet tarafından zahire yardımında bulunulması halkın maddi anlamda yetersizliğini ortaya koymaktadır. Halkın bu derece maddi anlamda yetersiz olduğu bir zamanda buralardan yardım toplanarak gerekli olan imarın yapılması mümkün görülmemektedir. Trabzon Vilayeti bu şekilde halkın durumunu ortaya koyarken, bataklıkların temizlenmesi işinin Nafia Nezareti'nin görevleri arasında bulunmasından dolayı bu iş için gerekli olan bütün masrafın Nafia ödeneğinden karşılanmasının gerekli olduğunu, bahçe ve hanelerin tanzimi için ise daha sonra kendilerinin gerekli tedbiri alacağını Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği mazbatada ifade etmektedir.¹⁸ Bu mazbata, Dahiliye Nezareti'nde değerlendirilerek bataklıkların temizlenmesi konusundaki vilayetin görüşü kabul edilmiş ve en kısa zamanda temizlenmesi için gereğinin yapılması konusunda Ticaret ve Nafia Nezareti'ne bilgi verilmiştir.¹⁹

1.4. 1898 Sel Felaketi

Tam olarak tarihi bilinmemekle birlikte 30 Ekim 1898 tarihli Sadaret'e gönderilen belgeden anlaşıldığı üzere; Yağmurdere nahiyesine bağlı Gavras²⁰ ve İkiz²¹ köylerinde şiddetli yağın yağmur ve doludan kaynaklanan sellerin meydana geldiği anlaşılmaktadır. Gavras köyünde 17 haneye ait 47,350 kuruş değerindeki 68 parça (*kıta*) mülk ve 12,000 kuruş değerindeki 24 parça arazi ile İkiz köyünde 5 haneye ait 13,200 kuruş değerindeki 20 parça mülk ve arazileri ile eşyaları selden dolayı zarar görmüştür. Ayrıca İkiz köyünde dere kenarında bulunan 6 hane için tehlike devam etmekteydi. Selden zarar görenlerin başka bir mevkie iskan edilmeleri için gerekli çalışmalar yapılmış ve 5,400 kuruş değerindeki 6 parça tarlanın satın alınarak burada selzedeler için evlerin inşa edilmesi düşünülmüştür. Yapılacak binalar için gerekli olan kereste ve diğer malzemelerin tedariki mümkün ise de tarlaların satın alınması ve inşa edilecek binaların her biri için inşaat masrafı olarak 500'er kuruş gerekmektedir. Gereken miktarın Ziraat Bankası Gümüşhane Şubesi'nden yardım veya borç olarak alınmasından başka çare olmadığı Trabzon Vilayeti'nden Dahiliye Nezareti'ne 5 Ekim 1898 tarihinde bildirilmiş, Dahiliye ise Sadaret'ten gerekli olan izni

¹⁸ BOA, DH.MKT. 18/16. 28 Şubat 1308/12 Mart 1893 tarihli Trabzon Vilayeti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen mazbata.

¹⁹ BOA, DH.MKT. 18/16. 11 Nisan 1309/23 Nisan 1893 tarihli Dahiliye Nezareti'nden Ticaret ve Nafia Nezareti'ne gönderilen evrak.

²⁰ Günümüzde Gümüşhane merkezine bağlı Kayabaşı Köyü.

²¹ Günümüzde Gümüşhane merkezine bağlı İkiz Köyü.

konunun önemine binaen acil bir surette istemiştir.²² Bu isteğin neticesinde, ilgili nezaretler arasında çeşitli yazışmalar yapılmış ve Ticaret ve Nafia Nezareti'nden alınan cevapta, gerekli olan miktarın Ziraat Bankası tarafından borç olarak verilmesi banka nizamnamesinin “sadece çiftçilerin ziraat konusundaki ihtiyaçlarına yönelik borç verilebilir” maddesine binaen mümkün görülmemesine karşın, selden evleri yıkılarak mağdur olan kişilerin çiftçi olmalarından dolayı gerekli olan miktarı, gayrimenkullerini rehin ya da bir kefil göstererek banka sandığından borç alabilecekleri, bunun haricinde çiftçi olmayan ya da çiftçi olup kefil ve rehin gösteremeyen kişilerin ihtiyaçlarının ise mal sandığı ve belediyeler tarafından karşılanabileceği ifade edilmiştir. Bu durum Maliye Nezareti tarafından da uygun bulunarak Trabzon Vilayeti'ne bildirilmiştir.²³

1.5. 1903 Sel Felaketleri

1903 yılının Nisan ayında Gümüşhane'de meydana gelen selden bazı hanelerin zarar gördüğü, Trabzon Vilayeti'nin 15 Nisan 1903 tarihli telgrafına ek olarak gönderdiği 23 Nisan tarihli telgraftan anlaşılmaktadır. Gümüşhane civarında 10–15 gün aralıksız yağın yağmurunun neticesinde Harşid nehrinin taşmasıyla²⁴ civardaki bağ ve bahçeler ile 17 evin tamamen harap olduğu ve selzedelerin münasip yerlere yerleştirilerek barınmalarının sağlandığı, olası sel tehdidine karşı ise gerekli önlemlerin alındığı, Gümüşhane Mutasarrıflığı

²² BOA, DH.MKT. 2125/46.

²³ BOA, DH.MKT. 2153/49; BOA, DH.MKT. 2164/105. İkiz köyünde dere kenarında bulunan evlerin başka bir mevkide yeniden yapılması düşünülmüş ise de, elimizde her hangi bir belge olmamasına karşın, bu düşüncenin bahsi geçen meblağ nedeniyle gerçekleştirilememiş olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim, İkiz köyü muhtarı Hasan Hüseyin Ateş, yaptığımız görüşmede dedelerinden köyün herhangi bir kısmının başka bir yere taşınmasıyla ilgili hiçbir bir şey duymadıklarını ifade ederek günümüzde dahi Kostan Dağı'ndan gelen ve Şaphane ile Bandırlık köylerinden geçen iki derenin bu köyleri geçtikten sonra birleşerek kendi köylerinden geçtiğini ve aşırı yağışlarda derenin taşarak köyün arazisini ve hatta bazı evleri bastığını ifade etmiştir. Aradan geçen yaklaşık 110 yıla rağmen aynı sorun hala devam etmektedir.

²⁴ 1320 (1904) tarihli Trabzon salnamesinde Gümüşhane kasabasına dair verilen genel malumatta Gümüşhane merkezde meydana gelen sel olaylarının sebebi açıklanırken 1903 yılında meydana gelen sel olayından da bahsedilmektedir: “Vavuk ve Köse Dağları'ndan çıkarak Gümüşhane'nin yanından ve Dorul ile Kürtün'den geçtikten daha birçok küçük sularla birleştikten sonra Tirebolu civarında denize dökülen Harşit Deresi Gümüşhane bahçelerini sular ise de bazı seneler de şiddetli sellerle bahçeleri ve şose yolunu da pek ziyade tahrip etmektedir. Böyle bir felaket bundan on sene evvel görüldüğü gibi geçen sene de Harşit Deresi'nin taşmasından ve sürekli yağmurların yüksek yerlerden indirdikleri kum ve topraklardan dolayı birçok bahçeler harap olmuş ve şose yolu da zarar görmüş idi.”, bk. Sabri Özcan San, *Trabzon Salnameleri'nde Gümüşhane Sancağı*, Gümüşhane Valiliği Gümüşhaneliler ve Gümüşhane'yi Sevenler Hizmet Vakfı Yay., s. 103.

tarafından Trabzon'a bildirilmiştir. Bu konu ile ilgili Trabzon Vilayeti'nin Dahiliye Nezareti'ne çektiği telgrafta ayrıca ahalinin durumu ve harap olan ana yolun keşifname ve raporlarının ilk posta ile gönderileceği ifade edilmiş ve bu durum Dahiliye Nezareti tarafından Sadaret'e de bildirilmiştir.²⁵ Bölgede yaşanan afet neticesinde ortaya çıkan zararın keşfini yapmak üzere Trabzon Vilayeti Başmühendisi Gümüşhane'ye gönderilmiştir. Başmühendis tarafından hazırlanan rapor 14 Mayıs 1903 tarihinde Dahiliye Nezareti'ne havale edilmiş ve bu durum Ticaret ve Nafia Nezareti'ne de iletilmiştir.²⁶

Aynı yıl içerisinde 25 Ağustos 1903 tarihinde meydana gelen borandan sonra başlayan şiddetli sağanaktan dolayı Kavak ile Üç Hanlar ve Sivas yolunun 50 ila 55. kilometreleri arasındaki yerlere ceviz büyüklüğünde dolu yağmıştır. Yağan dolu ekinlere oldukça zarar vermiş, ayrıca meydana gelen selden dolayı 35 karasığır ve camuş, 3 araba atı ve 1 katır, 10 kadar merkep telef olmuştur. Selden dolayı ayrıca ikisi un ve biri karpuz yüklü 3 araba tamamen mahvolmuş, 45 çuval şeker ise su ve çamur altında kalmıştır. Sivas yolunun döşenmiş kısımlarının taşları sökülümüş, ayrıca düzeltilmiş olan kısımların bazı yerleri bozulmuştur. Meydana gelen bu afette maddi zararın büyük olmasına rağmen can kaybı yaşanmamıştır. Yağmur, 27 Ağustosta dahi şiddetini artırarak devam etmiş, bütün ırmaklar hatta en ufak dereler bile taşmış ve her taraf sular altında kalmıştır. Yolcuların güvenliği açısından yıkılan yol ve köprülerin acil bir şekilde tamiri konusunda Nafia Nezareti'ne de bilgi verilmiştir.²⁷ Trabzon Vilayeti'nden Dahiliye Nezareti'ne 3 Eylül 1903 günü çekilen ikinci bir telgrafla daha önce verilen bilgilere ek olarak yağmur ve dolunun 29 Ağustosta da şiddetli bir şekilde devam ettiği, Mavrengel²⁸ ve Hudra²⁹ ile diğer bazı köy ve mahallerde maddi zararların meydana geldiği ve bazı can kayıplarının yaşandığı bildirilmiştir.³⁰ Dahiliye Nezareti'nden Sadaret'e gönderilen 31 Ekim 1903 tarihli evrakta afetin zararları ile ilgili tahkikatın yapıldığı ve zarar boyutunun ise 103,000 kuruş civarında olduğu anlaşılmaktadır. Zararın büyüklüğüne karşın, Trabzon Vilayeti afetten zarar görenlerin ihtiyaçlarının bölgedeki servet

²⁵ BOA, DH.MKT. 695/39. 10 Nisan 1319/23 Nisan 1903 tarihli Trabzon Vilayeti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen telgraf ve 14 Nisan 1319/27 Nisan 1903 tarihli Dahiliye Nezareti'nden Sadaret'e gönderilen evrak.

²⁶ BOA, DH.MKT. 719/46. Hazırlanan rapora ulaşlamamıştır.

²⁷ BOA, DH.MKT. 761/52. Trabzon Vilayeti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 21 Ağustos 1319/3 Eylül 1903 tarihli telgraf.

²⁸ Günümüzde Gümüşhane merkezine bağlı Çamlıköy Köyü.

²⁹ Günümüzde Gümüşhane merkezine bağlı Alemdar Köyü.

³⁰ BOA, DH.MKT. 761/52. Trabzon Vilayeti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 21 Ağustos 1319/3 Eylül 1903 tarihli ikinci telgraf; BOA, DH.MKT. 761/52. 26 Ağustos 1319/8 Eylül 1903 tarihli Dahiliye Nezareti'nden Sadaret'e gönderilen evrak.

sahiplerinden toplanacak yardımlarla karşılanmasını Gümüşhane'deki idarecilere bildirmiştir.³¹

1.6. 1908 Sel Felaketi

26 Haziran 1908 günü şiddetli bir şekilde yağan yağmurdan dolayı Kelkit Kazası'na bağlı İlbizim³² köyünde oldukça fazla hasara neden olan sel meydana gelmiştir. Gümüşhane Mutasarrıflığı'nın bildirdiği üzere selden dolayı 8 hane, 4 samanlık ve 1 ahır içindekilerle beraber kullanılmaz hale gelmiştir. 11 ev ile 1 ahır ise kum, taş ve çamurla dolmuş, 117 koyun, 23 sığır, 2 merkep, 20 adet arı kovanı ise telef olmuştur. İlbizim köyündeki hasar ise 37,000 kuruş civarındaydı. Selden dolayı zarara uğrayan ve evleri yıkılan halkın zaten fakir olması, Gümüşhane bölgesinde iki seneden beri yaşanan kıtlık ve pahalılığın da neticesinde bölge halkından yardım toplamak mümkün olamamıştır. Bundan dolayı Trabzon Vilayeti meydana gelen maddi hasarın telafisi için gerekli olan miktarın mahalli Mal Sandığı'ndan veya Ziraat Bankası'ndan borç olarak alınması için gerekli iznin verilmesini Dahiliye Nezareti'nden talep etmiştir.³³ Trabzon Vilayeti'nin bu talebi Dahiliye Nezareti tarafından Ticaret ve Nafia Nezareti'ne bildirilmiş ve durumun önemine binaen acil bir şekilde görüşülmesi istenmiştir.³⁴ Ticaret ve Nafia Nezareti'nin bu talebe karşı cevabı ise, daha önce de örneğini gördüğümüz şekilde, Ziraat Bankası'nın nizamnamesi gereği borç olarak verilecek para için teminat gösterilmesinin gerekli olduğu, teminat gösteremeyecek durumda olan fakir çiftçilere ise teminat gösterebilecek bir kefil karşılığında borç verilebileceği şeklinde olmuştur.³⁵ Ticaret ve Nafia Nezareti'nin bu cevabı bir telgrafla Dahiliye Nezareti tarafından Trabzon Vilayeti'ne bildirilmiş, nizamnameye göre borç alabilecek durumda olanların alması, alamayacaklara ise vilayet tarafından başka bir çare bulunması tavsiye edilmiştir.³⁶ Fakat, sel felaketinin üzerinden tam bir yıl geçmesine karşın selden dolayı evleri yıkılan insanların iskani konusunda her hangi bir şey yapılmaması üzerine İlbizim köyü muhtarı 15 Mart 1909 tarihinde Meclis-i Mebusan'a bir dilekçe göndermiştir. Meclis-i Mebusan Riyaseti tarafından Dahiliye Nezareti'ne gönderilen evrakta bu konuda gerekenin yapılması ve neticenin bildirilmesi

³¹ BOA, DH.MKT. 785/25. Dahiliye Nezareti'nden Sadaret'e gönderilen 18 Teşrin-i evvel 1319/31 Ekim 1903 tarihli evrak.

³² Günümüzde Kelkit'e bağlı Tütenli Köyü.

³³ BOA, DH.MKT. 2647/86. Trabzon Vilayeti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 6 Teşrin-i evvel 1324/19 Ekim 1908 tarihli telgraf.

³⁴ BOA, DH.MKT. 2637/97. Dahiliye Nezareti'nden Ticaret ve Nafia Nezareti'ne gönderilen 9 Teşrin-i evvel 1324/22 Ekim 1908 tarihli evrak.

³⁵ BOA, DH.MKT. 2647/86. Ticaret ve Nafia Nezareti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 19 Teşrin-i evvel 1324/1 Kasım 1908 tarihli evrak.

³⁶ BOA, DH.MKT. 2647/86. Dahiliye Nezareti'nden Trabzon Vilayeti'ne gönderilen 22 Teşrin-i evvel 1324/4 Kasım 1908 tarihli telgraf sureti.

istenmiştir.³⁷ Bunun üzerine Dahiliye Nezareti, konunun araştırılması ve gereken yardımların yapılması hususunda Trabzon Vilayeti'ne bir cevap yazmıştır.³⁸

1.7. 1910 Sel Felaketi

Şiran Kaymakamlığı'ndan Gümüşhane Mutasarrıflığı'na gönderilen üç adet telgrafa göre; 13 Haziran 1910 tarihinde Şiran Kazası Gavur dağına sabah saatlerinde yağmaya başlayan şiddetli yağmur ve dolunun neticesinde Şiran merkezinden geçmekte olan dere “*emsali görülmemiş bir surette feyzân iderek*” yani o güne kadar görülmemiş bir şekilde taşarak, derenin kenarlarından 200 ile 500 metreye kadar olan ekili arazi su altında kalmış ve bölge büyük zarara uğramıştır. Ayrıca, bu baskından Hükümet Konağı ile bazı evler de etkilenmiştir. 13 Haziran günü yağın yağmur kaza merkezinin yanında çevredeki birçok köyde de etkili olmuştur. Dere içine kurulu olmasından dolayı meydana gelen taşkından etkilenen Sellidere³⁹ köyünde 3 ev tamamen, 12 ev de bir kısım eşyalarıyla zarara uğramış, bir miktar hayvan ise telef olmuştur. Kaza merkezi ile Sellidere köyünün ekili arazisi tamamen, çevre köylerden Mertekli, İslamtersun⁴⁰ ve Çayönlü köylerinin ekili arazileri ise kısmen zarara uğramıştır. Selden iki gün sonra keşif yapılan İneköy, Karaköy⁴¹, Cengeriş⁴², Telme⁴³, Çağıl⁴⁴, Söfker⁴⁵, Limniş⁴⁶ köylerinden Söfker köyünde 12 yaşındaki Efrem oğlu Anastas boğularak ölmüş, diğer köylerde ise her hangi bir can kaybı yaşanmamıştır. Adı geçen köylerin ekili arazilerinden Çağıl köyünün % 95'i, Söfker köyünün % 60'ı, İneköy köyünün % 40'ı, Cengeriş köyünün % 30'u mahvolmuş, Karaköy ve Limniş köylerinin ekili arazilerinde de cüzi nispette zarar meydana gelmiş ve bir

³⁷ BOA, DH.MKT. 2836/87. Meclis-i Mebusan Riyaseti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 20 Mayıs 1325/2 Haziran 1909 tarihli evrak; BOA, DH.MKT. 2770/86.

³⁸ BOA, DH.MKT. 2836/87. Dahiliye Nezareti'nden Trabzon Vilayeti'ne gönderilen 26 Mayıs 1325/8 Haziran 1909 tarihli evrak. Fakat iskan konusundaki girişimlerin sonuç verdiğini söyleyemeyiz. Nitekim Tütenli köyünün eski muhtarı Abdurrahman Şahin ile yaptığımız görüşmede, babasının 105 yaşında vefat ettiğini ve bahsi geçen sel felaketini kendilerine de anlattığını ifade etmiştir. Babasının verdiği bilgilere göre; o dönemde selzedelerin iskanı konusunda girişimlerde bulunulmasına rağmen hiçbir sonuç alınamamıştır. Abdurrahman Şahin, yakın döneme kadar sel tehlikesi sorununun sürdüğünü, hatta devletin Tütenli köyünü Kelkit'e daha yakın konumdaki Yenice köyü yakınlarına taşıma önerisini köylülerin reddettiğini ve yapılan bir kanalla sorunu çözmeye çalıştıklarını ifade etmiştir.

³⁹ Günümüzde Şiran'a bağlı Sellidere Köyü.

⁴⁰ Günümüzde Şiran'a bağlı Ericek Köyü.

⁴¹ Günümüzde Şiran'a bağlı Karaköy Köyü.

⁴² Günümüzde Şiran'a bağlı Alacahan Köyü.

⁴³ Günümüzde Şiran'a bağlı Telme Köyü.

⁴⁴ Günümüzde Şiran'a bağlı Çağıl Köyü.

⁴⁵ Günümüzde Şiran'a bağlı Evren Köyü.

⁴⁶ Günümüzde Şiran'a bağlı Günyüzü Köyü.

hayli hayvan telef olmuştur. İlk üç gün içerisinde yapılan keşifler neticesinde afetin verdiği zararın boyutu tahmini olarak 8–10 bin lirayı bulduğu görülmüştür.⁴⁷ Gümüşhane Mutasarrıflığı, bir miktar yardım toplayarak Şiran Kazası'na göndermişse de bu bölgede birkaç seneden beri devam eden kuraklık ve pahalılıktan dolayı daha fazla yardım toplanması mümkün olmamıştır. Gümüşhane mutasarrıfı selzedelere yardım konusunda Dahiliye Nezareti'ne bilgi verildiğini ifade ederek, Gümüşhane Milletvekili İbrahim Lütü Paşa'dan konunun takibi için yardım istemiştir. İbrahim Lütü Paşa da, Gümüşhane Mutasarrıflığı'ndan 24 Haziran 1910 tarihinde gelen evrakın altına 30 Haziranda ekleme yaparak, hiç olmazsa 2–3 bin lira kadar bir yardımın yapılmasını Dahiliye Nezareti'nden rica etmiştir.⁴⁸ 2 Temmuz tarihinde Trabzon Vilayeti'nden Dahiliye Nezareti'ne çekilen telgrafta ise; zararın 6,000 lira civarında olduğu ve afetzedelerin ihtiyaçlarını kısmen karşılayabilmek için acil olarak en azından 1,000 liranın hazine tarafından ödenmesi konusunda girişimlerde bulunulması istenmiş⁴⁹ ve bu istek Sadaret'e takdim edilmiştir.⁵⁰

2. Heyelan (Toprak Kayması)

Bölgede görülen bir diğer doğal afet, heyelanlardır. Heyelanların oluşumunu tetikleyen iki önemli olay, jeolojik-topoğrafik faktörler ve iklim koşullarıdır. Gümüşhane yöresinde heyelan olayının sık görülmesi, topografyanın eğimli olması, jeolojik yapının ve iklimik faktörlerin buna uygun olmasıyla açıklanabilir. Bitki örtüsünün tahrip edilmesi gibi etkenlerle yamaç dengesinin bozulması bu süreci hızlandırmaktadır. İncelediğimiz dönemde Gümüşhane merkezine bağlı iki köyde ve Torul Kazası'na bağlı bir köyde heyelan olduğunu görmekteyiz. 1888 yılında Gümüşhane merkeze bağlı Mavrengel, 1889 yılında yine merkeze bağlı olan Akdağ⁵¹, 1893 yılında ise Torul Kazası'nın Baladan⁵² köylerinde heyelan olayları meydana gelmiştir.

⁴⁷ BOA, DH.MUİ. 110/51. Şiran Kaymakamlığı'ndan Gümüşhane Mutasarrıflığı'na gönderilen 31 Mayıs 1326/13 Haziran 1910, 1 Haziran 1326/14 Haziran 1910 ve 2 Haziran 1326/15 Haziran 1910 tarihli telgraf suretleri.

⁴⁸ BOA, DH.MUİ. 110/51. Gümüşhane Mutasarrıflığı'ndan Gümüşhane Mebusu İbrahim Lütü Paşa'ya gönderilen 11 Haziran 1326/24 Haziran 1910 tarihli evrak.

⁴⁹ BOA, DH.MUİ. 110/51. Trabzon Vilayeti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 19 Haziran 1326/2 Temmuz 1910 tarihli telgraf ve aynı istekle 26 Haziran 1326/5 Temmuz 1910 tarihli ikinci telgraf.

⁵⁰ BOA, DH.MUİ. 110/51. Dahiliye Nezareti'nden Sadaret'e gönderilen 21 Haziran 1326/4 Temmuz 1910 tarihli evrak ve Trabzon Vilayeti'nden gelen ikinci telgrafa istinaden aynı istekle Sadaret'e gönderilen 1 Temmuz 1326/14 Temmuz 1910 tarihli ikinci evrak.

⁵¹ Günümüzde Kelkit'e bağlı Akdağ Köyü.

⁵² Günümüzde Torul'a bağlı Cebeli Köyü.

2.1. 1888 Yılı Heyelanı

Trabzon Vilayeti'nden alınan telgraf üzerine Dahiliye Nezareti'nden Ser-Askeriye'ye gönderilen 26 Haziran 1888 tarihli yazıda Gümüşhane merkeze bağlı Mavrengel köyünün bir mahallesinin büyük bir kısmı, meydana gelen heyelan neticesinde yavaş yavaş nehre doğru kaymakta olduğundan heyelan bölgesindeki evler boşaltılmıştır. Dahiliye Nezareti, boşaltılan bu evlerdeki halkın barındırılması için gerekli olan çadırların, Dördüncü Ordu tarafından acilen tedarik edilmesi hakkında Ser-Askeriye'ye bilgi vermiştir.⁵³ Durumun aciliyeti dolayısıyla istek iki gün sonra tekrar bildirilmiştir.⁵⁴ Ancak, aradan geçen yaklaşık 40 güne rağmen askeriye beklenen yardımın yapılmaması üzerine Trabzon Vilayeti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen telgrafa istinaden nezaret tarafından bu defa durum daha detaylı bir şekilde 4 Ağustos 1888 tarihinde Sadaret'e bildirilerek gereken yardımın yapılması istenmiştir. Bu belgeden anlaşıldığı üzere; heyelanın verdiği zarar daha da artmış, toplam 41 bina ile 13 parça bahçe, 7 parça ekili tarla ve 1 harman yeri tamamıyla mahvolmuş, fakat alınan tedbirler sayesinde nüfus olarak her hangi bir kayıp meydana gelmemiştir.⁵⁵

2.2. 1889 Yılı Heyelanı

Gümüşhane Sancağı dahilinde bulunan Akdağ köyü mevkiindeki dağın kayması neticesinde bazı evler toprak altında kalmış ve bu evlerde oturanlardan bazıları vefat etmiştir. Ayrıca, Trabzon Vilayeti'nden verilen bilgiye göre; bölgedeki tehlikenin halen devam etmesinden dolayı geride kalan nüfusun başka bir yere nakilleri gerekmektedir. Dağın kayması neticesinde toprak altında kalıp hayatını kaybeden bazı şahıslara ait olan ve Kumönü adıyla bilinen 13 dönümlük bir arazide yeni bir köy kurularak geride kalan nüfusun buraya yerleştirilmesi düşünülmüştür. Bu konuda gereken yardımın yapılması için Dahiliye Nezareti de 4 Eylül 1889 tarihinde Sadaret'e bilgi vermiştir.⁵⁶ Dahiliyenin verdiği bu bilgi üzerine 14 Eylül 1889 tarihinde dönemin sadrazamı padişaha durumu bildirmiş ve 17 Eylülde bu konuda gereğinin yapılması için padişahın iradesi çıkmıştır.⁵⁷ Konu hakkındaki netice 30 Eylül 1889'da Dahiliye Nezareti tarafından Trabzon Vilayeti'ne bildirilmiştir.⁵⁸

⁵³ BOA, DH.MKT. 1516/58.

⁵⁴ BOA, DH.MKT. 1517/5.

⁵⁵ BOA, DH.MKT. 1516/58.

⁵⁶ BOA, DH.MKT. 1654/42.

⁵⁷ BOA, DH.MKT. 1660/87.

⁵⁸ BOA, DH.MKT. 1662/26. Akdağ köyü meydana gelen bu afet sonrasında bahsi geçen Kumönü mevkiinde yeniden kurulmuştur. Nitekim Akdağ köyü muhtarı Aslan Alkan ile yapılan görüşmede babasının 95 yaşında vefat ettiği ve bu heyelanla ilgili duyduklarını kendisine sürekli anlattığını ifade etmiştir. Babasının anlattığına göre köy, kenar kısımlarda bulunan üç beş ev dışında tamamen toprak altında kalmış ve çok

2.3. 1893 Yılı Heyelanı

19 Mayıs 1893 Cuma günü Gümüşhane Sancağı'na bağlı Torul Kazası'nın Baladan köyündeki Masura ve Ayana⁵⁹ mahallelerinde meydana gelen toprak kayması sonucunda 1 cami, 1 kilise, biri Müslüman diğeri gayrimüslim okulu olmak üzere 2 mektep ve 60 civarında ev tamamen dereye kaymıştır. Yaşanan bu afet neticesinde can kaybı olmamış, ancak 200 civarında köy halkı açıkta kalmıştır. Gümüşhane Mutasarrıflığı'ndan Trabzon Vilayeti'ne açıkta kalan halka hükümet tarafından yardım yapılması için istekte bulunulmuş ve durum Trabzon Vilayeti'nden Dahiliye Nezareti'ne bir telgrafla bildirilmiştir.⁶⁰ Bu telgraftan 4 gün sonra Dahiliyeye gönderilen diğeri bir telgraftan ise; mutasarrıflık heyetinin tahkikat için bölgeye gittiğini öğrenmekteyiz. Bu heyetin bölgede yaptığı kapsamlı tahkikat neticesinde daha önce ifade edilen zararların yanında 184 dönüm arazi, bir hayli bostan ve bahçe ile 14 inek, 11 koyun ve keçi, 14 arı kovanının da mahv ve telef olduğu ortaya çıkmıştır. Daha önce ifade edilen açıkta kalanların sayısının da tam olarak 305 kişi olduğu, bu kişilerin de civar köylere yerleştirilerek gerekli olan işlerinin temin edilmeye çalışıldığı ifade edilmiştir.⁶¹ Dahiliye Nezareti, her iki telgrafı da sadrazam aracılığı ile padişaha sunarak, açıkta kalanlara yardıma başlandığını bildirmiştir.⁶²

3. Kuraklık ve Kıtık

Kıtık, daha ziyade yiyecek maddeleri olmak üzere insanların yaşamlarını sürdürmek için ihtiyaç duydukları maddelere bazı nedenlerden dolayı ulaşmakta zorluk çekmeleri olarak açıklanabilir. Kıtığın ortaya çıkmasına sel, yangın,

sayıda insan hayatını kaybetmiştir. Bu afet sonrasında köy, şu anki mevkiinde yeniden kurulmuştur.

⁵⁹ Bu gün yedi mahalleden oluşan Cebeli köyünde halen mevcut olan Ayana mahallesinin yeni ismi Koçaklar; Masura mahallesinin yeni ismi ise Karaca'dır.

⁶⁰ BOA, Y..A..HUS. 274/85. 11 Mayıs 1309/23 Mayıs 1893 tarihli Trabzon Vilayeti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen telgraf.

⁶¹ BOA, Y..A..HUS. 274/123. 15 Mayıs 1309/27 Mayıs 1893 tarihli Trabzon Vilayeti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen telgraf.

⁶² BOA, Y..A..HUS. 274/85. 13 Mayıs 1309/25 Mayıs 1893 ve 17 Mayıs 1309/29 Mayıs 1893 tarihli tezkireler. Cebeli köyünün eski muhtarı Osman Karabulut ile yapılan görüşmede dedesinin 98 yaşında ve halen hayatta olduğunu ifade ederek, dedesinin bu afeti dedelerinden dinlediği şekliyle devamlı anlattığını söyledi. Anlatılan bilgiler burada ifade ettiğimiz bilgilerle hemen hemen örtüşmektedir. Osman Karabulut, o dönemde bu mahallelerde daha ziyade gayrimüslimlerin yaşadığını ifade etmiştir. Anlatılanlara göre, Ayana ve Masura mahallelerinin heyelan bölgesinden biraz daha ileri kısma taşınmış, fakat bunu devletten ziyade halk kendi imkanları ile yapmıştır.

kuraklık, salgın hastalık gibi doğal afetlerin neden olabileceği gibi,⁶³ sosyal ve ekonomik düzeni bozan isyanlar, savaşlar da kıtlığa neden olabilmektedir.⁶⁴

Gümüşhane’de meydana gelen kıtlıklar, kuraklık afetinin bir sonucu olarak ortaya çıkmış, Gümüşhane ve çevresine incelediğimiz dönemde iki defa hakim olmuş, yalnızca Gümüşhane değil aynı zamanda Trabzon Vilayeti’nin geneli ile Sivas Vilayeti⁶⁵ ve ayrıca Bitlis ve Erzurum⁶⁶ başta olmak üzere Doğu Anadolu bölgesinde de etkili olmuştur.

Trabzon ve havalisi 1890’lı yıllarda hem sel baskınından hem de kuraklıktan zarar görmüştür. Doğal olarak bu afetler bölge insanını da etkileyerek sıkıntı içerisine düşmelerine sebep olmuş,⁶⁷ daha bu sıkıntılar giderilmeden 1892–1894 dönemlerinde kuraklık yaşanmıştır.

Ağırlıklı olarak Şiran ve Bayburt bölgelerini etkilemiş olan kuraklık, etkilediği bölgelerden yaklaşık 20,000 civarında fakir halkın Trabzon’a göç etmesine sebep olmuştur.⁶⁸ Yaşanan bu afetler sadece halkı etkilememiş, aynı zamanda idarecileri de etkilemiştir. Yüzyılın sonunda yaşanan bu sıkıntılardan idareci olarak en fazla etkilenen kişi ise bu kadar sıkıntıya rağmen her zaman dirayetli davranarak iyi idare anlayışını ortaya koymaya çalışan dönemin Trabzon Valisi Kadri Bey olmuştur.⁶⁹

3.1. 1892–1894 Dönemi Kuraklığı

Gümüşhane’de 1892 yılında “*barânın fikedanından dolayı*”⁷⁰ bir başka ifadeyle yağmurun yetersizliğinden dolayı meydana gelen kuraklık nedeniyle ekili araziler

⁶³ Orhan Kılıç, “Osmanlı Devleti’nde Meydana Gelen Kıtlıklar”, *Türkler*, C. 10, Ankara 2002, s. 718.

⁶⁴ Abdulkadir Gül, “Osmanlı Devleti’nde Kuraklık ve Kıtlık (Erzurum Vilayeti Örneği: 1892–1893 ve 1906–1908 Yılları)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2/9, 2009, s. 144.

⁶⁵ BOA, DH.MKT. 155/27. Trabzon Vilayeti’nden Dahiliye Nezareti’ne gönderilen 3 Teşrin-i sani 1309/15 Kasım 1893 tarihli telgraf; Aynı telgrafın bir diğer sureti için bk. BOA, Y..A...RES. 68/9.

⁶⁶ Abdulkadir Gül, a.g.m., s. 144–158; Yunus Özger, “XIX. Yüzyıl Sonlarında Meydana Gelen Bir Kuraklık ve Kıtlık Hadisesi İle Bunun Sosyo-Ekonomik Sonuçları”, *Karadeniz Araştırmaları*, S.19, Güz 2008, s. 87–96.

⁶⁷ Kemalettin Kuzucu, “Osmanlı Döneminde Karadeniz bölgesinde Mısır Tarımı ve İslah Çalışmaları”, *Karadeniz Tarihi Sempozyumu (25–26 Mayıs 2005)*, C.II, Karadeniz Teknik Üniversitesi Yay., Trabzon 2007, s. 776.

⁶⁸ Kemalettin Kuzucu, a.g.m., s.776.

⁶⁹ Abdülhamit Kırmızı, “Haysiyet-i Hükümeti Muhafaza: Trabzon Valisi Kadri Bey’in İdare Tarzı (1892–1903)”, *Karadeniz Tarihi Sempozyumu (25–26 Mayıs 2005)*, C.II, Karadeniz Teknik Üniversitesi Yay., Trabzon 2007.

⁷⁰ BOA, DH.MKT. 1998/2’den naklen bk. Yunus Özger, a.g.m., s.88.

yeteri derecede ürün vermemiş ve halk sıkıntıya düşmüştür.⁷¹ Halkın sıkıntısının giderilebilmesi amacıyla verilecek zahire yardımı için gerekli yazışmalar yapılmış⁷² ve 1893 Mayıs ayı içerisinde halka zahire yardımında bulunulmuştur. Ancak dağıtılan bu zahirenin taksimi konusunda sıkıntılar yaşanmış ve zahirenin adilane bir şekilde taksim edilmemesi şikayet konusu olmuştur. Bu sıkıntıların yanında, yağın yağmurlar bazı köylerde toprak kaymalarına sebep olmuş ve ayrıca ekili araziler de seller nedeniyle zarara uğramıştır. Üst üste gelen bütün bu olumsuzluklar neticesinde aç kalan halk, açlıklarını gidermek için kırlardaki ot köklerini yiyerek hayatta kalmaya çalışmışlardır. Bu durumun, telafisi mümkün olmayan daha büyük olumsuzluklara sebebiyet vermemesi için bir an evvel konu hakkında tahkikat yapılması amacıyla merkez naibi görevlendirilmiş⁷³ ve bu görevlendirmeye dair Şeyhülislam'a da bilgi verilmiştir.⁷⁴ Devletin zahire yardımında bulunmuş olması bölgedeki sıkıntıyı giderememiş, nitekim Trabzon Vilayeti'nin 2 Kasım 1893 tarihli telgrafına binaen Dahiliye Nezareti, sıkıntı içerisindeki halka borç olarak dağıtılmak üzere 30 bin İstanbul kilesi buğday ve arpanın şimdiden satın alınması için Sadarettin izin istemiştir.⁷⁵

Aynı dönemde Gümüşhane'nin yanında diğer bölgelerde de kıtlık yaşandığına ve kıtlıktan dolayı bu bölgelerde yaşayan halkın geçimlerini temin edebilmek için Trabzon vilayet merkezi ve çevre yerleşmelere göç ettiklerine daha önce değinmiştik. Göç edenlerden bir kısmı kendilerine iş bularak geçimlerini sağlamaya çalışmışlar ise de, iş ve barınacak yer bulamayıp ortada kalanların sayısı ise 2,000'i aşmıştır. Ekim ayına kadar ortada kalan göçmenler bir şekilde hayatlarını idame ettirmeye çalışmışlarsa da kış mevsiminin gelmesinden dolayı can kayıpları yaşanmaya başlamıştır. Trabzon'daki doktorların verdiği bilgilere göre bu tür vakalar nedeniyle dizanteri, humma ve tifo gibi hastalıklar artmıştır. Ayrıca bu hastalıkların şehir sakinlerine de sirayet etmesinden korkulmaktadır. Şehir dışında cüzi masraflarla barakalar yaptırılarak aç ve açıkta kalanların buralara yerleştirilmesi, bunlardan en fazla aciz ve muhtaç durumda olanların her birine günlük birer ekmek verilmesi vilayet yönetimi

⁷¹ BOA, DH.MKT. 76/44. 9 Haziran 1309/21 Haziran 1893 tarihli Trabzon Vilayeti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen telgraf. Arşiv kataloglarına bakıldığında bu dönemlerde yalnız Gümüşhane ve çevresi değil Anadolu'nun pek çok yeri (örneğin Konya, Ankara, Adana vs., BOA, Y.EE. 78/23), Hicaz (BOA, Y.MTV. 54/34), Fizan (BOA, DH.MKT. 1941/42), Bingazi (BOA, DH.MKT. 2007/116) ve hatta Osmanlı toprakları dışında Rus halkı dahi (BOA, Y.PRK.TKM. 24/39) kıtlık nedeniyle zor günler geçirmektedir.

⁷² BOA, DH.MKT. 33/8.

⁷³ BOA, DH.MKT. 76/44. 9 Haziran 1309/21 Haziran 1893 tarihli Trabzon Vilayeti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen telgraf.

⁷⁴ BOA, DH.MKT. 76/44. 20 Haziran 1309/2 Temmuz 1893 tarihli Dahiliye Nezareti'nden Meşihat'a gönderilen evrak.

⁷⁵ BOA, DH.MKT. 164/43. 25 Teşrin-i evvel 1309/6 Kasım 1893 tarihli Dahiliye Nezareti'nden Sadaret'e gönderilen evrak.

tarafından düşünülmüştür. İlbahara yani yolların açılıp göçmenlerin memleketlerine dönmelerine kadar, her ay için ise tahmini olarak 100,000 kuruş gerekmektedir. Ancak bu gibi harcamaların belediyece karşılanması uygun görülmemiş, ayrıca bir önceki sene Trabzon’da meydana gelip aylarca devam eden kolera sebebiyle muhtaç duruma düşen halka zenginlerin bir hayli yardım yapmış olmaları da tekrar zenginlerden yardım toplanması yoluna gidilmesini engellemiştir. Bu nedenlerden dolayı gerekli meblağın devlet tarafından karşılanması konusu Dahiliye Nezareti’ne bildirilmiştir.⁷⁶ Bu konuda gerekli yazışmalar yapılmış ve her ay için değil sadece bir defaya mahsus olmak üzere 100,000 kuruş verilmesi 22 Kasım 1893 tarihinde kararlaştırılmış ve bu konu padişaha sunulmuştur.⁷⁷ 20 Ocak 1894 tarihinde ise bahsi geçen 100,000 kuruşun vilayetin 1309 (1893/1894) senesi ödeneğinden karşılanması Trabzon’a bildirilmiştir.⁷⁸

Sadaret’e yazılan 24 Ocak 1894 tarihli bir belgeden, kuraklık nedeniyle Erzurum ve Gümüşhane’den yalnız Lazistan ve Trabzon sancaklarına gelen göçmenlerin sayısının daha da artarak 30,000’i aştığını anlamaktayız. İş bulup ya da buldukları yerlerde halkın yardımlarıyla işlerini temin edenler dışında köy kenarlarında ve ormanlar içinde yaşam mücadelesi vermekte olup hükümetin yardımına muhtaç olanların nüfusu ise 7,000 civarına çıkmıştır. Elbiselerden dahi yoksun olup dilencilik ile hayatlarını sürdürmeye çalışan bu insanların sorunlarına devletin çözümü ise; *“artık yapılan yardımlar yoluyla hayatlarını sürdürmelerine imkan tanımak yerine kendi memleketlerinde cebren mısır ve arpa ektilmesinin daha uygun olacağı”* şeklinde olmuştur. Cebren ziraat yaptırılması fikrinin ortaya çıkmasının nedeni ise, bu kişilere yemeklik ve tohumluk olarak verilen zahirenin bunlar tarafından satılıp yine göç ederek yardım yapılması konusunda devlete başvurmalarından ileri gelmektedir.⁷⁹ Devlet, bu kişilere zorla mısır ve arpa ektilerek hem göçü engellemek istemiş, hem de bu kişilerin göç ederek gittikleri yerlerde sefalet içerisinde yaşam sürmelerinin ve o bölgedeki halka sıkıntı vermelerinin önüne geçmek istemiştir. Fakat Gümüşhane Mutasarrıflığı’nın Trabzon’a gönderdiği evrakta; Gümüşhane’de yetişmekte olan mahsulatın buğday ve arpa olduğu belirtilmiş ve bunların yetişmesinin de havanın müsaadesine ve yağmurun zamanında yağmasına bağlı olduğu, fakat iki seneden beri kuraklık devam etmekte olduğundan dolayı mahsul çeşitlerinin yetiştirilemediği ifade edilmiştir. Gümüşhane’nin toprak yapısı ve hava şartları

⁷⁶ BOA, DH.MKT. 155/27. Trabzon Vilayeti’nden Dahiliye Nezareti’ne gönderilen 3 Teşrin-i sani 1309/15 Kasım 1893 tarihli telgraf; Aynı telgrafın bir diğer sureti için bk. BOA, Y..A...RES. 68/9.

⁷⁷ BOA, Y..A...RES. 68/9; BOA, DH.MKT. 164/43.

⁷⁸ BOA, DH.MKT.155/27. Dahiliye Nezareti’nden Trabzon Vilayeti’ne gönderilen 8 Kanun-ı sani sene 1309/20 Ocak 1894 tarihli telgraf sureti.

⁷⁹ BOA, DH.MKT. 198/97. Dahiliye Nezareti’nden Sadaret’e gönderilen 12 Kanun-ı sani sene 309/24 Ocak 1894 tarihli evrak.

tetkik edilerek kurağa dayanabilen ve erken yetişen diğer çeşit mahsullerin yetiştirilmesi için ahaliyi yavaş yavaş alıştırmak üzere vilayet ziraat müfettişinin ziraat mevsiminden önce oraya gönderilmesi gerekliliği de bildirilmiştir. Vilayet ziraat müfettişinin birkaç seneden beri Sivas'ta görevli bulunması sebebiyle ya onun ya da başka bir ziraat müfettişinin acil bir şekilde görevlendirilmesi istenmektedir.⁸⁰ Bu istek 22 Şubat 1894 tarihli bir yazı ile Orman ve Maden ve Ziraat Nezareti'ne iletilmiştir. Nezaretin bu isteğe cevabı ise; “*yakında Selanik Ziraat-ı Ameliyat Mektebi'nden mezun olacak bir kişinin Sivas'a müdür muavini olarak atanacağı ve o kişinin gelmesinden sonra Sivas'ta görevli bulunan ziraat müfettişinin Trabzon Vilayeti'ne geri gönderileceği*” şeklinde olmuştur.⁸¹

Bu girişimin yanında Sadaret tarafından 5 Şubat 1894 tarihinde bir tezkire yazılmıştır. Tezkirede, muhtaç durumdaki göçmenlerin memleketlerine gönderilerek boş arazilerde cebren mısır ve arpa ektirilmesinin üzerinde durularak bu kişilerin yaşadıkları memlekete bağlı kalmalarının gerekliliği ifade edilmiştir. Sadaretin üzerinde durduğu diğer bir konu ise ziraatı yapılan hububat ürünlerinin yanında kuraklığa dayanabilen patatesin de bu bölgelerde ekiminin öğretilmesi ve böylece her hangi bir kuraklık durumunda sıkıntının bir nebze de olsa yan bir ürünle giderilebilmesi olmuştur.⁸²

Bu arada 20 Ocak 1894 tarihinde muhtaçlar için kullanımına izin verilen 100,000 kuruş meblağ sadece kadın ve çocuklara ekmek parası olarak bir miktar verilebilmiş, 9 Şubat'ta Trabzon Vilayeti, Dahiliye Nezareti'ne göndermiş olduğu bir telgrafla; bu paranın bittiğini ve kış mevsiminin geçerek bu kişilerin memleketlerine dönmelerine daha üç aylık bir süre olduğunu ifade ederek sadece zaruri durumlar için kullanılmak üzere 100,000 kuruş daha istemiştir.⁸³

Dahiliyede yapılan görüşmeler neticesinde ziraata yönlendirilen halkın ziraat yapabilmeleri için 30 bin kile arpa ile 10 bin kile mısır darısı ve 6 bin okka da tohumluk patates alınmasına lüzum görülmüştür. Tohumluk olarak istenen bu miktarların az bir kısmı ise yemeklik olarak tahsis edilecektir. Ayrıca göçmenler için ikinci defa verilen 100,000 kuruşun kullanıma hazır olduğu, fakat ihtiyaç sahiplerinin bazılarının köylerine dönmeye başladıklarından dolayı bahsi geçen bu paranın ise zahire ve patates bedeline karşılık olarak kullanılacağı

⁸⁰ BOA, DH.MKT. 209/51. Trabzon Vilayeti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 23 Kanun-ı sani 1309/4 Şubat 1894 tarihli evrak.

⁸¹ BOA, DH.MKT. 209/51. Dahiliye Nezareti'nden Orman ve Maden ve Ziraat Nezareti'ne gönderilen 10 Şubat 1309/22 Şubat 1894 tarihli tezkire; Orman ve Maden ve Ziraat Nezareti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 8 Mart 1309/20 Mart 1894 tarihli tezkire.

⁸² BOA, DH.MKT. 198/97. Sadaret'ten Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 24 Kanun-ı sani 1309/5 Şubat 1894 tarihli tezkire.

⁸³ BOA, DH.MKT. 198/97. Trabzon Vilayeti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 28 Kanun-ı sani 1309/9 Şubat 1894 tarihli telgraf.

belirtilmiştir. Geride kalan ihtiyacın ise yaz ziraat mevsiminin başlamak üzere olması hasebiyle acil bir şekilde temin edilmesinin gerekli olduğu ifade edilerek Sadaret'e sunulmuştur.⁸⁴

1 Temmuz 1894 tarihinde Trabzon Vilayeti Meclisi İdaresi'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen mazbatada, yapılan tohumluk yardımlarıyla, sıkıntı içerisinde bulunan halka ekim yaptırıldığı ve aciz durumdaki çok az ihtiyaç sahibine de bir miktar yemeklik yardımı yapıldığı belirtilmiş ve sıkıntının giderilmiş olmasından dolayı elde kalan zahirenin, on gün daha beklenilerek ihtiyaç kalmadığının kesinleşmesinden sonra müzayede ile satılabilmesi için gerekli izin istenmiş ve bu durum Dahiliye Nezareti tarafından Sadaret'e arz olunmuştur.⁸⁵

3.2. 1907–1910 Dönemi Kuraklığı

Arşiv kayıtlarından anlaşıldığı üzere 1907 yılında başlayan kuraklık 1908 yılında da daha şiddetli bir şekilde Gümüşhane ve çevresini etkisi altına almış ve bölge insanının büyük sıkıntılar yaşamasına neden olmuştur. Bu sıkıntılar, kuraklığın yaşandığı yıllarda da giderilememiş ve yapılan yazışmaların tarihlerinden hareketle 1910 yılının yaz aylarına kadar etkisi devam etmiştir.

Gümüşhane Sancağı'nda süren kuraklıktan dolayı köylerdeki halkın üçte birinden fazlası sahil bölgelerine göç etmiştir⁸⁶. Bu durumun önlenmesi ve bu sıkıntıların daha vahim neticeler doğurmaması için bölge idarecileri tarafından devletin ilgili birimlerine müracaatlarda bulunularak ihtiyaç sahiplerine yardım yapılması talep edilmiştir. Bu çerçevede yemeklik olarak 15,000 lira, arazisi bulunanların ekim yapabilmeleri için tohumluk olarak ise satın alma bedeli 30,000 lira olan 40 bin kile arpa, 30 bin kile buğday ve 10 bin kile mısır talep edilmiştir. Gümüşhane ve çevresinde yaşanan bu sıkıntının en hızlı bir şekilde giderilebilmesi için devlet birimleri arasında yapılan yazışmalar neticesinde talep edilen miktarın tamamının hemen karşılanması mümkün görülmemiş, bölgede bir çalışma yapılarak en fazla ihtiyaç konumunda olan

⁸⁴ BOA, DH.MKT. 198/97. Dahiliye Nezareti'nden Sadaret'e gönderilen 22 Şubat 1309/6 Mart 1894 tarihli evrak. Trabzon Vilayeti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 1 Mart 1310/ 13 Mart 1894 tarihli telgrafta Gümüşhane muhtaçları için ayrılan 100,000 kuruşun 10,000 kuruşunu kuraklık sebebiyle Giresun'a göçmen olarak gelmiş olan ve kışın bitmiş olmasına bağlı olarak memleketlerine dönmek isteyen yaklaşık bin kişilik ahaliye 10'ar kuruş olarak ödenmesi için izin istenmektedir, bk. BOA, DH.MKT. 198/97.

⁸⁵ BOA, DH.MKT. 198/97. Dahiliye Nezareti'nden Sadaret'e gönderilen 19 Temmuz 1310/ 31 Temmuz 1894 tarihli evrak.

⁸⁶ “Gümüşhane Sancağı'nda hüküm-fermâ olan kabtdan dolayı ahâli-i kurânın sülüsünden ziyâdesi deniz sevâhili etrâfına aşîmet itmekde bulunduğundan...” ifadesi bunu doğrular (BOA, DH.MKT. 2676/19. Ticaret ve Nafia Nezareti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 11 Teşrin-i sani 1324/24 Kasım 1908 tarihli evrak).

halkın bir an önce tespit edilerek daha makul bir miktarın bildirilmesi Trabzon Vilayeti'nden istenmiştir. Trabzon'daki idarecilerin bu konudaki cevabı, muhtaç olanların çok olmasından dolayı yemeklik olarak istenen 15,000 liradan ve tohumluk olarak istenen 10 bin kile mısırdan indirim yapılamayacağı şeklinde olmuştur. Ancak güz ziraat mevsiminin geçmesinden dolayı tohumluk olarak talep edilen buğday ve arpa miktarından her birisi için 10 bin kile indirim yapılabileceği ve bu suretle tohumluk zahirenin satın alınması için gerekli olan 30,000 liradan 7,792 lira tasarruf edilebileceği bildirilmiştir. İdarecilerin taleplerindeki indirime ve geride kalan miktarın acilen gerekli olduğuna dair ifadelerine rağmen, merkez tarafından bu talep de çok bulunmuştur.

Aynı konuda Ticaret ve Nafia Nezareti'nin görüşü ise *pek çok yerdeki ihtiyaclar sebebiyle*⁸⁷ ancak acil derecede ihtiyaç duyan halka hane başına belirli bir miktarda yardım yapılabileceği ve bu suretle halkın tefecilerden yüksek faizlerle borç alarak daha fazla müşkül duruma düşmelerinin önüne geçilebileceği şeklinde olmuştur. Netice olarak, yemeklik olarak istenen 15,000 liranın karşılanamayacağı, *en fazla ihtiyacı olanların* doğru bir şekilde tespit edilerek *nizam-ı dairesinde* Ziraat Bankası'ndan kefalet suretiyle münasip miktarda -300'den 500 kuruşa kadar- borç verilebileceği ve durumun idare edilmesi bildirilmiştir.⁸⁸ En fazla muhtaç durumda olanların tespiti için ise; Maliye Müfettişi Necati Efendi görevlendirilmiştir.⁸⁹

Sadaret tarafından Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 15 Aralık 1908 tarihli bir tezkereden, çok muhtaç durumda olanlar için ilk aşamada Ziraat Bankası'ndan 2,500 lira tahsis edildiğini, bu paranın haricinde tekrar 2,500 lira daha ayrılmasıyla banka tarafından karşılanacak miktarın 5,000 lira olduğunu anlamaktayız. Banka haricinde Vilayet Mal Sandığı'ndan temin edilen 5,000 lira

⁸⁷ Ticaret ve Nafia Nezareti'nin bu konuda bir hayli sıkıntıda olduğu açıktır. Nitekim arşiv katalogları tarandığında Anadolu'nun pek çok bölgesi (örneğin İzmit BOA, DH.MKT. 1199/54; Geyve BOA, DH.MKT. 1238/37; Van BOA, DH.MKT. 2640/38; Muş, Bitlis BOA, DH.MKT. 2659/93; Adana BOA, DH.MKT. 2660/80), Balkanlar (örneğin Manastır BOA, TFR.I.MKM. 33/3286; Priştine BOA, TFR.I.KV. 216/21545; Kosova BOA, TFR.I.KV. 225/22469; İşkodra BOA, MV. 125/24), Yemen bölgesi (Y.MTV. 296/49) ve Trablusgarb vilayeti (DH.MKT. 1181/68) kıtlıkla mücadele etmeye çalışmaktadır. Özellikle Anadolu'da kıtlık nedeniyle zor günler geçiren halka düzenlenen balo (BOA, MV. 125/15) ve müsamerelerden (BOA, DH.MUİ. 69-3/7) elde edilen gelirlerle cüzi de olsa yardım yapılmaya çalışılmaktadır.

⁸⁸ BOA, DH.MKT. 2676/19. Ticaret ve Nafia Nezareti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 11 Teşrin-i sani 1324/24 Kasım 1908 tarihli evrak; Sadaret'ten Dahiliye Nezareti'ne yazılan 19 Teşrin-i sani 1324/2 Aralık 1908 tarihli tezkire; Dahiliye Nezareti'nden Trabzon Vilayeti'ne gönderilen 23 Teşrin-i sani 1324/6 Aralık 1908 tarihli telgraf sureti; BOA, MV. 122/3. 4 Zilkade 1326/28 Kasım 1908 tarihli Meclis-i Vükela Mazbatası.

⁸⁹ BOA, DH.MKT. 2689/81; BOA, DH.MKT. 2728/90.

ile muhtaç halka toplamda 10,000 lira borç olarak verilmesi kararlaştırılmıştır. Sadaret, bu paranın suiistimallere mahal verilmeden dağıtılması için bizzat Trabzon Valisi'nin bölgeye gitmesini ve bu dağıtımın vali gözetiminde adilane bir şekilde yapılmasını istemiştir.⁹⁰

16 Ocak 1909 tarihinde Gümüşhane merkezindeki muhtaç çiftçilerin tam anlamıyla belirlenme işi tamamlanmış olup, kazalara ilişkin defterlerin düzenlenmesi de devam etmekteydi.⁹¹ Trabzon valisi, “gerek tohumluk gerekse yemeklik olarak verilen zahire bedellerinin nakden ve köy muhtarları ya da başkası aracılığıyla değil, şahsın kendisine verilmesini, verilen paraların miri tahsildarlar ya da şahısların alacaklıları tarafından ellerinden alınmasının engellenmesini ve bu paranın sadece zahire tedariki için kullanılması konusunda bölgedeki idarecilerin dikkat etmesini” istemiştir.⁹²

Dahiliye Nezareti'nden Trabzon Vilayeti'ne gönderilen 18 Şubat 1909 tarihli telgrafta; Gümüşhane ahalisinin son derece sıkıntıda olduğuna, bazı mahallerde can kayıplarının meydana geldiğine ve muhtaç halka yapılan yardımların ihtiyaçlarına nispetle az olduğuna dair bölge mebusları tarafından bilgi verildiği ifade edilmiş ve konunun araştırılması istenmiştir. Bunun yanında muhtaç durumda olanların mümkün olduğu kadar istihdamı ve böylece işlerinin temin edilmesi de istenmektedir.⁹³ Trabzon Vilayeti'nin Dahiliye Nezareti'ne bu konudaki cevabı ise; kuraklığın başlangıcından 18 Şubat 1909 tarihine kadar her hangi bir can kaybı ya da hayvan telefatinin söz konusu olmadığı şeklinde olmuştur.⁹⁴ 1908 yılının sonunda kuraklıktan dolayı en fazla muhtaç duruma düşmüş olanlardan bir kısmının aileleri ile beraber Trabzon'a göç ettiği, çalışmaya gücü yetenler müteahhit ve belediye dairesi aracılığıyla bayındırlık ve belediye işlerinde istihdam edildiği bilgisi verilerek, hasta ve sakatlık nedeniyle çalışamayacak durumda olanlara ise, kurulan komisyon aracılığıyla yardım yapılarak işlerinin temin edildiği ifade edilmiştir. Bu şekilde muhtaç kişilere yardım yapılmasına rağmen bunların içerisinde bazı art niyetli kişilerin devletten daha fazla para alabilmek uğruna mebuslara başvurmuş olabileceklerinin de akla geldiği telgrafta anlatılmıştır.⁹⁵

⁹⁰ BOA, MV.122/42. 19 Zilkade 1326/13 Aralık 1908 tarihli Meclis-i Vükela Mazbatası; BOA, DH.MKT. 2712/44. Sadaret'ten Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 2 Kanun-ı evvel 1324/15 Aralık 1908 tarihli tezkire.

⁹¹ BOA, DH.MKT. 2719/30. Trabzon Vilayeti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 7 Kanun-ı sani 1324/20 Ocak 1909 tarihli telgraf.

⁹² BOA, DH.MKT. 2741/1. Trabzon Valisi'nin 25 Kanun-ı sani 1324/7 Şubat 1909 tarihli telgrafı.

⁹³ BOA, DH.MKT. 2743/30.

⁹⁴ Trabzon Vilayeti'nin bu bilgiyi vermesine karşın aşağıda detaylı bir şekilde değineceğimiz gibi Gümüşhane'de can kayıpları mevcuttur.

⁹⁵ BOA, DH.MKT. 2741/1. Trabzon Vilayeti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 9 Şubat 1324/22 Şubat 1909 tarihli telgraf.

Aralık ayındaki yazışmalardan Gümüşhane halkına borç olarak dağıtılacak miktarın kararlaştırıldığını ve bunun ardından Ocak ayında ise Gümüşhane merkezindeki muhtaçların tespitinin bittiğini, ancak kazalardaki muhtaçların tespit edilip defterlerinin tutulması işinin henüz bitmediğini yukarıda ifade etmiştik. Hatta bu dağıtım işinde her hangi bir adaletsizlik olmaması için gereken tedbirlerin alınması devletin ilgili birimleri tarafından üzerinde durulan konular arasında olmuştu. Fakat Dahiliye Nezareti'nden Trabzon Vilayeti'ne gönderilen 11 Mart 1909 tarihli telgraftan Gümüşhane muhtaçlarına tahsis edilen bu paranın hala dağıtımının yapılmadığını anlamakla birlikte, Dahiliye Nezareti paranın hızlı bir şekilde dağıtımına başlanılmasını Trabzon'dan istemiştir.⁹⁶ Bu telgraf üzerine tahsis edilen 10,000 lira Mart ayı içerisinde dağıtmaya başlanmış, ancak ihtiyacın nispetinden dolayı bu miktarın yetersiz kaldığı vilayet tarafından Dahiliye'ye bildirilmiş ve bu konu hakkında gereken bilgi ilgili nezaretlere (bakanlıklara) ulaştırılmıştır.⁹⁷

Gümüşhane muhtaçları için tahsis edilen 10,000 liranın büyük bir kısmının dağıtımının yapılmasına karşın, Kelkit Kazası hissesi olarak ödenmesi gereken 207,000 kûsur kuruş (2 bin kûsur lira) ise para olmadığı gerekçesi ile ödenmemiştir. Bu durum ise; Kelkit kazasında sıkıntıya neden olmuş ve halk *rabatsız edici davranışlara kalkışarak*⁹⁸ paranın dağıtılması için topluca müracaat etmişlerdir. Trabzon Vilayeti'ne göre; Kelkit Kazası'ndaki muhtaçlara dağıtılacak paranın tedariki için "*Ma'ârif hissesi hâsılatı olarak Osmanlı Bankası'nda bulunan paranın alınarak Kelkit Kazası muhtaçları için kullanılmasından başka çare yoktur*"⁹⁹ ve bu istek Dahiliye Nezareti tarafından Maarif ve Maliye nezaretlerine iletilmiştir.¹⁰⁰ Trabzon Vilayeti'nin 2 Nisan 1909 tarihli telgrafına ek olarak çektiği 15 Nisan tarihli telgrafta ise; Gümüşhane muhtaçları için tahsis edilen 200 kûsur bin kuruşa Maliyenin hala onay vermediği belirtilmiştir. Ayrıca, zaten nüfus başına isabet eden akçenin çok az olduğu, muhtaç halkın zaruretlerinden dolayı *şiddetli bir şekilde sızlanmaya başladığı*, paranın ödenmemesi durumunun *çok*

⁹⁶ BOA, DH.MKT. 2764/58.

⁹⁷ BOA, DH.MUİ. 1-6/55. Trabzon Vilayeti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 14 Mart 1325/27 Mart 1909 tarihli telgraf; Dahiliye Nezareti'nden Ticaret ve Nafia Nezareti'ne gönderilen 17 Mart 1325/30 Mart 1909 tarihli evrak; Dahiliye Nezareti'nden Maliye Nezareti'ne gönderilen 20 Mart/2 Nisan 1909 tarihli evrak; Dahiliye Nezareti'nden Trabzon Vilayeti'ne gönderilen 17 Mart 1325/30 Mart 1909 tarihli telgraf sureti; BOA, DH.MKT. 2783/88.

⁹⁸ "*Abâli müctemi'an mürrâca'atla ve âdeta iş'âcâta kıyâm eyledikleri ...*" (BOA, DH.MUİ. 1-6/55. Trabzon Vilayeti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 20 Mart 1325/2 Nisan 1909 tarihli telgraf).

⁹⁹ BOA, DH.MUİ. 1-6/55. Trabzon Vilayeti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 20 Mart 1325/2 Nisan 1909 tarihli telgraf.

¹⁰⁰ BOA, MF.MKT. 1119/25. Dahiliye Nezareti'nden Maarif ve Maliye Nezaretleri'ne gönderilen 5 Nisan 1325/18 Nisan 1909 tarihli evrak. Bu evrakın müsvedde hali için bk. BOA, DH.MUİ. 1-6/55.

sakıncalı olacağı, emir gelene kadar ise ödenecek miktarın ödünç suretiyle tedarik edilerek gönderilmesi veya başka bir tedbir düşünülmesi ifade edilmiştir.¹⁰¹ Trabzon Vilayeti'nin Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği bir diğer telgraftaki "... *bu kere meb'usândan aldığımız telgraf-nâmede sene-i hâliye için vilâyetler muhtâcînine yemeklik ve tohumluk olarak yüz bin liranın daha i'tâsına karar verildiği iş'âr olunduğundan ...*" ifadelerinden de anlaşıldığı üzere muhtaçların ihtiyaçlarını karşılama konusunda hassas davranarak bu konudaki gelişmeleri takip ettikleri anlaşılmaktadır. Trabzon Vilayeti daha önceden tahsis edilmiş olan paradan 207 bin küsur kuruşun hala gönderilmediğini belirterek, bu paranın acil olarak gönderilmesini ve genel olarak vilayetlerdeki muhtaçlar için tahsis edilen 100,000 liradan da ihtiyaçları nispetinde pay verilmesini talep etmiştir.¹⁰² Bahsi geçen 207,000 küsur kuruşun 2 Mayıs 1909 tarihli telgrafta da ifade edildiği üzere; halen ödenmediği gibi, konu ile ilgili nezaretlerle yapılan yazışmalara da cevap alınamamıştır. Bu konunun önemini ve Gümüşhane'deki ahalinin içinde bulunduğu zor durumu göstermesi açısından Trabzon Vilayeti, Koğans nahiyesindeki ölümlerle ilgili tutanakları da ek olarak göndermiştir.¹⁰³

Şubat ayındaki yazışmalardan kuraklığın etkisiyle, en azından devletin bilgisi dahilinde, her hangi bir can kaybı yaşanmadığı anlaşılmaktadır. Şubat ayındaki yazışmalarda her hangi bir can kaybı olmadığı ifade edilse de aslında bu tür haberler bile halkın içinde bulunduğu vahameti ortaya koymaktadır. Nitekim Trabzon Vilayeti'nden Dahiliye'ye gönderilen 2 Mayıs 1909 tarihli bir evrakta "*kaht u galâ ilcâsıyla muhâfaza-i hayat idemeyerek beş kişinin vefat eylediği*" haberi verilmektedir.¹⁰⁴ Belge 2 Mayıs 1909 tarihini taşısa da Koğans nahiyesinde meydana gelen ölümler ile ilgili tahkikatın 19–21 Mart 1909 tarihleri arasında yapıldığı göz önüne alındığında ölümlerin 19 Mart 1909 tarihi öncesinde, yani "Trabzon Vilayeti'nin her hangi bir can kaybı yoktur" ifadesinin üç dört hafta sonrasında yaşandığı anlaşılmaktadır. Ölenlerin hepsinin çocuk olması dikkati çekmektedir. Ölen beş çocuk Koğans nahiyesine bağlı Söğütağlı, Dölek, Kaletaş, Edişe ve Tahnis¹⁰⁵ köylerindedir.¹⁰⁶ Tutulan bu rapor aslında beş

¹⁰¹ BOA, DH.MUİ. 1–6/55. Trabzon Vilayeti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 2 Nisan 1325/15 Nisan 1909 tarihli telgraf.

¹⁰² BOA, DH. MUİ. 1–6/55. Trabzon Vilayeti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 28 Mart 1325/10 Nisan 1909 tarihli telgraf.

¹⁰³ BOA, DH.MUİ. 1–6/55. Trabzon Vilayeti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 19 Nisan 1325/2 Mayıs 1909 tarihli evrak. Bu tutanaklarla ilgili bk. Alpaslan Demir, "1909 Yılında Koğans (Kale) Nahiyesinde Açlık Nedeniyle Meydana Gelen Ölümler", *Gümüş Ufuklar*, Kocaeli Gümüşhaneliler Vakfı Yay., S. 19, Ocak 2010, s. 18-20.

¹⁰⁴ BOA, DH.MUİ. 1–6/55. Trabzon Vilayeti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 19 Nisan 1325/2 Mayıs 1909 tarihli evrak.

¹⁰⁵ Söğütağlı, Dölek, Kaletaş, Edişe (bugünkü Ballica) ve Tahnis (bugünkü Sarginkaya) köyleri günümüzde Gümüşhane merkeze bağlıdır.

¹⁰⁶ BOA, DH.MUİ. 1–6/55. Koğans Nahiyesi'ndeki ölümlerle ilgili yapılan tahkikatı içeren 23 Mart 1325/5 Nisan 1909 tarihli 12 sayfalık defter.

köydeki beş ölümlerle ilgili olmasına karşın, raporun içerisindeki bazı ayrıntılar önem arz etmektedir. Öncelikle, rapor beş kişi için tutulmuşsa da soruşturma kapsamında bilgisine başvurulmuş şahısların ifadelerinden aslında ölenlerin sayısının daha fazla olduğunu anlamaktayız. Nitekim Dölek köyü muhtarının verdiği bilgiye göre kendi köylerinde vefat eden sekiz yaşında bir başka çocuk daha vardır. Ayrıca Tahnis köyünde vefat eden kız çocuğun babası da kızının ölümü akabinde vefat etmiştir. Vilayet dahilindeki ölüm olayları ile ilgili olarak Trabzon Vilayeti'nin daha önce Dahiliye Nezareti'ne verdiği cevapta kuraklığın başlangıcından 18 Şubat 1909 tarihine kadar herhangi bir can kaybı ya da hayvan telefatinin söz konusu olmadığı bildirilmişti. Fakat ölümlerle ilgili tutulan raporda Kaletaş köyünde ölen çocuğun annesi de bir yıl önce açlıktan vefat etmiştir. Bu durum aslında açlık nedeniyle ölenlerin sayısının, devletin bilgisi haricinde, daha fazla olabileceğini göstermektedir.¹⁰⁷ Kıtlığın her tarafta kol gezdiği ve insanların sadece ve sadece kendi hayatlarını idame ettirme derdinde olduğu bir dönemde kıtlık nedeniyle ölen insanlarla ilgili yetkililere bilgi verilmesini beklemek de yersizdir. Nitekim Tahnis köyündeki ölümle ilgili tahkikatı yapan kişilerin “*komşularınızdan olsun bunun idaresini temin edecek kimse yok muydu ki açlıktan vefata sebep olundu*” sorusuna muhtar Tefik Ağa'nın “*komşular da daha ziyade muhtac idi ancak kendülerini bile idareden âciz olup kimseye muavenete (yardıma) imkan bulamamakta idiler*” yanıtı köy halkının durumunu açıkça ortaya koymaktadır. Benzer şekilde Edişe köyündeki ölümle ilgili olarak Muhtar Mustafa'nın, tahkikatı yapan heyetin “*köylüler niçin yardım etmedi de açlıktan öldü*” sorusuna verdiği cevap “*köylüler de genellikle fakir ve bu gibi muhtaçlara yardımdan acizler. Durumu biraz iyi olanlar ise tacizden korkarak kapısını bağlamakta. Elde avuçta tohum yok, tarlalar ekimsiz, açlık ve ihtiyaç daim, hala da telefata meydana gelmesinden korkulmakta.*” şeklinde olmuştur. Bu dönemde insanlar kendi hayatlarının derdinde olup hiçbir şeyle ilgilenmemektedirler. Söğüd Ağıl köyü ahalisinden Kantaroğlu Mecid'in beş altı yaşındaki oğlunun açlıktan vefat ettiği ihbar

¹⁰⁷ Rapordaki ifadelerden anlaşıldığı üzere Edişe köyünde on bir yaşındaki Süleyman oğlu Ali “*aç oldum, ekmek isterim*” feryatları içerisinde açlıktan vefat etmiştir. Fakat bazı ölümler ise açlık nedeniyle yiyecek bir şey bulamayan insanların yedikleri pancar veya pancar kurusuna bağlı olarak olmuştur. Mahalli olarak yöresinde yendiği halde zararlı olmayan yemlik, tekesakal, yabancı hardal, aslan dişi gibi doğal bitkilere pancar adı verilir. Şayet toplanan bu bitkiler iyi bir şekilde ayıklanmaz ve içlerinde alkaloid içeren ya da zehirli olan bazı bitkiler kalırsa, örneğin banotu, kadırgah, gon, hohendik, katır tırnağı, bu bitkilere bağlı ölümler yaşanabilir. Bazen yanlış kullanımdan kaynaklanan ölümler de olabilir. Örneğin kabarcık (yılanıyastığı ya da nivik olarak da bilinmektedir) bitkisi toplandıktan sonra 4–5 saat bekletilmelidir. Aksi takdirde cildi, ağzı, dili kabartır ve insanı boğarak öldürür. Rapora yansıyan pancar ya da pancar kurusu yiyen insanların ölümleri, bitkilerin iyi ayıklanmamasından ya da bitkileri toplayan kişilerin bitkiler konusunda ehil olmamalarından kaynaklanmaktadır. Fakat yaşanan ölümlere rağmen insanların ölümü göze alarak halen pancar ya da pancar kurusu yemeye devam etmeleri onların içerisinde buldukları durumun vahametini göstermektedir.

olunması üzerine 6 Mart 1325/19 Mart 1909 tarihinde köy imamının, muhtarının ve ihtiyar heyetinden bir kişinin ifadesi alınmış ve açıktan ölen çocuğu yıkayıp defneden imam da dahil olmak üzere ifade verenler ölen çocuğun ismini bilmemektedirler. Bu durum aslında, kıtlık nedeniyle zor dönem geçiren insanların ne kadar kendilerine dönük yaşamakta olduklarını göstermektedir.

Trabzon Vilayeti'nin, 2 Mayıs 1909 tarihli telgrafta konunun önemine rağmen ilgili nezaretlerle yapılan yazışmalara cevap alınmadığı ifadesinden - ölümlerin yaşandığına dair tutanakların etkisiyle olsa gerek- 4 gün sonra Trabzon Vilayeti'nin beklediği cevap Maliye Nezareti'nden Dahiliye Nezareti'ne yazılmıştır. Maliye Nezareti bahsi geçen 207,000 kûsur kuruşla ilgili olarak kararın Nisan ayında verildiğini ve taşra Maarif Sandıkları'yla Osmanlı ve Ziraat Bankaları'ndaki mevcut 1325 senesine devreden 1324(1908) senesi tahsisatından ödenmesini, gereken paralar ödendikten sonra geri kalan miktarın Gümüşhane'deki muhtaç çiftçiler için kullanılmasının kararlaştırıldığını ve bu kararın da telgrafla Defterdarlığa bildirildiğini ifade etmiştir.¹⁰⁸ Maliye Nezareti'nin verdiği bu bilgiye rağmen, Maarif Nezareti Maliye'ye yazdığı yazıda, Trabzon Vilayeti'ndeki Maarif hissesine ait olan paranın Samsun İdadisi inşaatı için kullanılacağını ve bu paranın Gümüşhane muhtaçları için Mal Sandığı'na aktarılmasının Samsun ahalisinin şikayetine sebep olacağından dolayı adı geçen meblağın başka taraftan tedarik edilmesini istemiştir.¹⁰⁹ Verilen bu cevabın ardından Trabzon Vilayeti, Dahiliye Nezareti'ne çektiği 19 Mayıs 1909 tarihli telgrafında, vilayet dahilinde maarife ait inşaat olmadığı gibi ziraat zamanının gelip çatıldığını, Kelkit ahalisinin açıktan oldukça sızlanmakta olduğunu, işin önemine binaen miktarı belirtilen meblağın bir an evvel verilmesi için Maarif Nezareti'ne acilen tebligat gönderilerek kendilerine bilgi verilmesini istemiştir. Bu istek Dahiliye Nezareti tarafından 23 Mayıs 1909 tarihinde Maarif Nezareti'ne bildirilerek durumun aciliyetine binaen gereğinin bir an önce yapılması istenmiştir.¹¹⁰ Muhasebe kaleminden Dahiliye'ye yazılan yazıda ise; Samsun İdadisi inşaatına başlanmadığı, fakat paranın inşaatı süren diğer yerlerde kullanılacağı belirtilerek paranın başka bir suretle tedariki yoluna gidilmesi önerilmiştir.¹¹¹

Şubat 1910 tarihli bir evraktan yemeklik olarak tahsis edilen 5,000 liradan 2,000 liranın (207,000 kûsur kuruş) halen ödenmediği anlaşılmaktadır. Ticaret ve

¹⁰⁸ BOA, DH.MUİ. 1-6/55. Maliye Nezareti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 23 Nisan 1325/6 Mayıs 1909 tarihli evrak; Dahiliye Nezareti'nden Trabzon Vilayeti'ne gönderilen 30 Nisan 1325/13 Mayıs 1909 tarihli telgraf sureti.

¹⁰⁹ BOA, MF.MKT.1119/25. Maarif Nezareti'nden Maliye Nezareti'ne gönderilen 30 Nisan 1325/13 Mayıs 1909 tarihli evrak.

¹¹⁰ BOA, DH.MKT. 2821/86.

¹¹¹ BOA, DH.MKT. 1119/25. Muhasebe Kaleminden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 14 Mayıs 1325/27 Mayıs 1909 tarihli evrak.

Nafia Nezareti, bu paranın kullanılmasına dair mahalline izin verildiği halde alınacak zahire bulunamadığının bildirilmesi üzerine Ziraat Bankası'nın bu konuda yapacak her hangi bir işleminin kalmadığını Dahiliye Nezareti'ne bildirmiş ve bilgi Trabzon Vilayeti'ne aktarılmıştır.¹¹²

Uzun süre yaşanan kıtlık döneminde birçok zamandır bölgenin un ihtiyacını karşılayan Amasya değirmenleri bu dönemde un göndermemiştir. Amasya'dan un gelmemesinin neticesinde ithal edilen ürünlerle halkın ihtiyacı giderilmeye çalışılmıştır. Devlet, zahire sıkıntısını biraz giderebilmek amacıyla buğday, arpa, mısır ve una uygulanan gümrük vergilerinin¹¹³ 3-4 ay süreyle kaldırılmasına karar vermiştir. Fakat Trabzon Vilayeti'nin Dahiliye'ye çektiği telgrafta ifade edildiği üzere nakliye vasıtalarının azlığı sebebiyle devletin aldığı önlem başarılı sonuçlar verememiş ve halk bundan istifade edememiştir. Bundan dolayıdır ki Trabzon Vilayeti, zahiredeki gümrük resminin eskiden olduğu gibi alınmasının ve muhtaçlara borç olarak 20,000 lira verilerek ihtiyaçlarının temin edilmesinin hem hazine hem de halk için daha iyi olacağını ifade etmiştir. Bu konuyla ilgili birimler arası yazışmalar yapılmış, Maliye Nezareti'nde görüşüldükten sonra detaylı bilgi 27 Mart tarihinde Sadaret'e sunulmuştur.

Halkın ihtiyacı olan zahirenin gümrük resminden muaf tutulması sürecindeki bir diğer olumsuzluk, Samsun'daki bazı tüccarların muafiyet uygulamasından yararlanarak kuraklıktan etkilenen bölgeler dışına zahire satmak istemeleridir. Fakat bu durumda devlet muhtaç olan halka yardım yapmak isterken, hem bu isteğe yeterince cevap verememiş olacak, hem de muhtaç durumda olmayan bölgelere giden zahireden vergi alınmayarak hazine zarara uğrayacaktır. Bu sebeplerden dolayı ilgili birimler arasında yapılan görüş alış-verişlerinden sonra muhtaç olan halkın temel besin kaynağı olan mısır için vergi muafiyetinin Temmuz ortalarına kadar devam etmesi, diğer zahire türlerindeki muafiyet uygulamasının ise 24 Mayıs 1909 tarihi itibarıyla kaldırılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca Gümüşhane Sancağı'ndaki muhtaçlara daha önce talep edilen 2,000 liranın tahsis edilmesine izin verilmiştir.¹¹⁴

Bu kıtlık döneminde halkın en fazla ihtiyaç duyduğu temel besin maddelerinin başında ekmek gelmektedir. Yaşanan kıtlıktan ve Trabzon'dan

¹¹² BOA, DH.MUİ.1-8/4. Dahiliye Nezareti'nden Trabzon Vilayeti'ne gönderilen 11 Şubat 1325/24 Şubat 1910 tarihli telgraf sureti.

¹¹³ Kemalettin Kuzucu, a.g.m., s. 781.

¹¹⁴ BOA, DH.MKT. 2821/18.Şurâ-yı Devlet'ten Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 3 Mayıs 1325/16 Mayıs 1909 tarihli evrak; Dahiliye Nezareti'nden Şurâ-yı Devlet'e gönderilen 9 Mayıs 1325/22 Mayıs 1909 tarihli evrak; BOA, DH.MKT. 2836/38. Maliye Dairesi'ne ait 19 Mayıs 1325/1 Haziran 1909 tarihli evrak.

gelen unun nakliye ücretinden dolayı çevre vilayet merkezlerine göre Gümüşhane’de ekmek fiyatları iki katına çıkmıştır.¹¹⁵

4. Deprem

Rossitsa Gradeva, depremlerle ilgili çalışmasında “*Ne var ki, merkezi otoritenin birkaç ay ile birkaç yıl arasında değişim gösteren tepki gösterme hızındaki bu belirsizlik, Osmanlı belgeleri temelinde depremin tam yılını ya da tarihini saptamanın ancak tahmini bir nitelikte olacağını göstermektedir. İncelenen prosedüre göre, hüccetten önce çıkarılan fermanlar belki de olayın gerçek tarihine daha yakındı...*”¹¹⁶ ifadesini kullanmaktadır. Gümüşhane’de meydana gelen iki depremin de yukarıdaki ifadeyle örtüştüğünü görmekte ve her iki depremin de meydana geliş tarihini tam olarak öğrenememekteyiz. Kuzey Anadolu Deprem Kuşağı üzerinde bulunan Gümüşhane’de meydana gelen bu depremlerden birinin 1894 yılında Torul Kazası’nın Baladan, bugünkü ismiyle Cebeli köyünde, diğerinin ise 1910 yılında Kelkit Kazası’nın Hanege yani bugün Köycük ismiyle anılan köyde meydana geldiğini görmekteyiz.

4.1. 1894 Baladan Köyü Depremi

23 Ocak 1894 tarihli Dahiliye Nezareti’nden Trabzon Vilayeti’ne gönderilen belgeden anlaşıldığı üzere Gümüşhane Sancağı’na bağlı Torul Kazası’nın Baladan köyünde bir deprem meydana gelmiştir. Bu deprem neticesinde 64 ev eşyalarıyla beraber harap olmuş ve 328 kişi açığa kalmıştır. Meydana gelen afet ve mahsulün de yetersizliği halkı zor durumda bırakmıştır. Mahallince toplanan 3,700 kuruş yardımın ise bu kişilerin ihtiyaçlarına yetmeyeceği Baladan köyünün muhtar ve papazı tarafından bir dilekçe ile ifade edilmiştir. Bu durum Trabzon Vilayeti tarafından Dahiliye Nezareti’ne bildirilmiş, fakat nezaretten Trabzon’a verilen cevapta; durumun acilen tahkik edilmesi, afetin verdiği zararın ve halkın ihtiyaçlarının tam olarak tespit edilmesi, ayrıca toplanan yardımın ihtiyacı karşılamaması durumunda geriye kalan kısmın

¹¹⁵ “*Trabzon iskele olduğundan nakliye ücreti olmaması ve Erzurum Vilayeti’ne de şu sırada Rusya memâlikinden şimendiferlerle Soğanlı Dağına ve oradan da kızaklarla külliyyetli zabire sevk ve idbâl idildiğinden nâsi Erzurum’da da nân fiyatı tenzîl idildiği fakat Gümüşhane’ye Trabzon’dan gelen dakikin kıyyesine kırkar para nakliye ücreti inzimâm itmesi ve livaca müsellemler olan galâ-yı es’âr basebiyle Gümüşhane’de nân fiyatı bir misli farklı olduğu mutasarrıfluktan cevaben iş’âr olunmuştur. Nefs-i Trabzon’da ise el-yevm harc-ı âmm olan ekmeğin bir kıyyesi altmış bir paraya satılmaktadır* (BOA, DH.MKT. 2719/30. Trabzon Vilayeti’nden Dahiliye Nezareti’ne gönderilen 7 Kanun-ı sani 1324/20 Ocak 1909 tarihli telgraf). Kıtık dönemindeki en önemli olumsuzluklardan birisi de hiç şüphesiz fiyatların artmasıdır. Bunun pek çok yerdeki örnekleri için bk. Orhan Kılıç, a.g.m., s. 727–728; Abdulkadir Gül, a.g.m., s. 154–156.

¹¹⁶ Rossitsa Gradeva, “Osmanlı ve Bulgar Kaynaklarından Orta Balkan Topraklarındaki Depremler (17. ve 18. Yüzyıllar), *Osmanlı İmparatorluğu’nda Doğal Afetler*, ed: Elizabeth Zachariadou, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2001, s. 69–70.

yine bölgedeki hayırseverler tarafından karşılanıp karşılanamayacağını da bildirilmesi istenmiştir.¹¹⁷

4.2. 1910 Hanege Köyü Depremi

21 Nisan 1910 tarihli Dahiliye Nezareti'nden Sadaret'e gönderilen bir evrakta Kelkit Kazası'nın Hanege köyünde deprem olduğunu anlamaktayız. Meydana gelen bu depremde can kaybı olmamış, ancak bazı haneler yıkılarak maddi hasar meydana gelmiştir. Açıkta kalan halkın barınmaları için başka bir yerde yapılması düşünülen binalar için ise halk maddi olarak yetersiz kalmıştır. Bundan dolayı Trabzon Vilayeti tarafından gerekli olan 500 liranın devlet tarafından karşılanması talep edilmektedir.¹¹⁸ Meclis-i Vükela'da görüşülen bu durum için meclisten olumlu bir karar çıkmış ve inşaat için gerekli olan 500 liranın ödenmesine ilişkin Maliye Nezareti'ne tebligat gönderilmiş ve yardımın yapılacağı Dahiliye Nezareti'ne de bildirilmiştir.¹¹⁹

5. Yangın

Afetler arasında en az görülen yangındır. İncelenen dönem içerisinde, 1890 yılının Mayıs ayında Gümüşhane merkezinde bir yangın meydana geldiği arşiv kayıtlarına yansımıştır. Çıkan yangında 1 kahvehane, 4 dükkan, 2 fırın ve 1 meyhane yanmış ve daha fazla zarara meydan vermeden yangın söndürülmüştür.¹²⁰

Sonuç

Gümüşhane'de meydana gelen afetler sel, kuraklık, heyelan, deprem ve yangındır. Bu afetler içerisinde en etkilileri kuraklık ve sel olmuştur. Gümüşhane'de vuku bulan afetlerin olumsuz etkilerinin ortadan kaldırılması amacıyla halka yapılan yardımlar bazen gecikse de Anadolu'nun küçük bir sancağında meydana gelen afetlerde devlet, içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik bunalımlara rağmen, sıkıntı içerisindeki halkın bir şekilde elinden tutmaya ve sıkıntılarını kurtarmaya çalışmıştır. Devletin yardım konusunda geciktiği dönemlerde ise, her dönemde olduğu gibi, hamiyetperver Anadolu halkı elinden gelen yardımı yapmaktan geri durmamıştır. Afetler sonucunda ortaya çıkan durum karşısında alınan tedbirler ve devlet birimleri arasındaki koordinasyon Dahiliye Nezareti tarafından sağlanmıştır. Afetlerle ilgili yaşanan

¹¹⁷ BOA, DH.MKT. 198/46. 11 Kanun-ı sani 1309/23 Ocak 1894 tarihli Dahiliye Nezareti'nden Trabzon Vilayeti'ne gönderilen evrak.

¹¹⁸ BOA, DH.MUI. 87-2/27. Dahiliye Nezareti'nden Sadaret'e Gönderilen 8 Nisan 1326/21 Nisan 1910 tarihli evrak.

¹¹⁹ BOA, MV. 142/26.

¹²⁰ BOA, DH.MKT. 1724/85. Osmanlı devletinde meydana gelen bazı yangınlar için bk. Mehmet Yavuz Erler, "XIX. Yüzyıldaki Bazı Doğal Afetler ve Osmanlı Yönetimi", *Türkler*, C.13, Ankara 2002, s. 765-766.

gelişmeler Dahiliye Nezareti'ne devamlı surette aktarılmış ve bu bilgiler, nezaret yetkilileri tarafından Sadaret'e, ilgili nezaret ve askeri mercilere bildirilerek yardım konularının ivedi bir şekilde görüşülerek karara bağlanmasına çalışılmıştır. Fakat doğal afetlerin olumsuz etkilerinin azaltılması ve halkın yaralarının sarılması konusunda yapılan çalışmalarda en fazla yük vilayet merkezi olan Trabzon'da ve vilayetin valisi önde olmak üzere birçok idarecinin omuzlarında olmuştur. Özellikle, kuraklık afeti nedeniyle yaşanan kıtlıkta yapılan yardımlar direk devletin bütçesinden karşılanırken, diğer afetlerde yapılan yardımlar genel itibariyle vilayet merkezi ve bölgedeki servet sahiplerinden toplanan aynı ve nakdi yardımlarla karşılanmıştır. Ayrıca, halka Ziraat Bankası ve Mal sandıklarından da borç verilerek durumlarını düzeltmeleri için çaba gösterilmiştir. Fakat devletin içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik bunalımlar, devlet tarafından halka yapılan yardımların gecikmesinde etken olmuştur.

Bölgede topografyanın engebeli olması, akarsuların vadilerini derine kazmaları sonucunu doğurmuştur. Dağlık alanda yamaç eğimleri fazla olduğu için topografyada kertik vadiler gelişme göstermiştir. İki yamaç ve bir akarsu yatağından oluşan tabansız özellikteki bu vadilerde sağanak yağış ve kar erimelerine bağlı olarak akarsuların akım değerleri yükselmekte ve zaman zaman taşkınlar meydana gelmektedir. Yamaçların bitki örtüsünden yoksun olması, yüzeysel akışa geçen suların konsantre olmasını kolaylaştırmakta ve akım aniden yükselmektedir. Akarsu yatağının iki yanına taşan sular yerleşim birimlerini sular altında bırakarak doğal afet niteliği kazanmaktadır. Gümüşhane'nin bu coğrafi özelliği nedeniyle doğal afetler içerisinde seller daha fazla meydana gelmiş ve bu felaketlerde, evler yıkılmış ya da evlere sular dolmuş, insanların yiyeceklerine kadar pek çok ihtiyaç maddeleri ziyan olmuştur. Bunun yanında ahırlar ve samanlıklar yıkılarak hayvanlar telef olmuştur. Gümüşhane'de meydana gelen sel ve heyelanlarda evleri yıkılanların yakın yerlere iskanları konusunda gerekli girişimler, mevcut imkanlar çerçevesinde, devlet tarafından yapılmıştır.

İncelediğimiz dönemde seller, önemli bir ticaret yolu olan Erzurum-Trabzon arasındaki yola zarar vermiş, bu yönüyle de afetin yaşanmadığı bölgelere de olumsuz yönden etki yapmıştır. Bunun yanında devlet tarafından birçok ödenek ayrılıp harcamalar yapılarak düzeltilmeye çalışılan bu yollar bozulmuş, köprüler yıkılmış ve afetin bitmesine rağmen ulaşımın tekrar iyi bir şekilde sağlanması uzun sürmüştür. Yine, sellerin neticesinde bataklıklar meydana gelmiş, sıtma ve tifo gibi hastalıklar insanların hayatını tehdit ederken bataklıkların temizlenmesi ve ıslah edilmesi devlete ek maddi külfete sebep olmuştur.

Gümüşhane'nin coğrafi özelliğine bağlı olarak doğal afetler içerisinde seller sayıca daha fazla meydana gelmiş, ancak devlete ve topluma olan etkisi bakımından, yaşanan kuraklıklar daha kötü neticelere yol açmıştır. Kuraklık dönemlerinde insanların yaşamlarını devam ettirebilmek için ihtiyaç duydukları temel besin maddesi buğday ve mısır bulunmaz hale ya da zor bulunur hale

gelmiştir. Birçok insan hayatını kaybederken geride kalanlar da evsiz kalmış, az miktardaki ürünler ise selden ya da kuraklıktan büyük zarar görmüştür. Üst üste gelen afetleri ve özellikle kuraklığın etkisinin uzun sürmesiyle bölgeden dışarı bir hayli göç yaşanmış, bu da göç edilen yerlerde sosyal ve ekonomik bir takım sorunların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu tür olumsuzlukların yine yaşanmaması için bir tedbir olarak yetkililer tarafından kurağa daha fazla dayanabilen ürünlerin yetiştirilmesi düşünülmüş ve böylece halk sıkıntıdan kurtarılarak göç engellenmeye çalışılmıştır.

Ayrıca dikkati çeken diğer bir husus ise bazı kişilerin tarımsal faaliyetler yaparak hayatlarını çalışarak idame ettirmek yerine devletten yardım beklemeleri olmuştur. Bu gibi durumlarda üretim azalmış ve muhtaçların ihtiyaçları devlet hazinesinden karşılanmak zorunda kalmıştır. Bu durumdan ise asıl olumsuz etkilenen devlet olmuştur. Belirtilen sıkıntılar yaşanırken, devletin bütün önleme çabalarına karşın, menfaat-perest insanların yaptığı karaborsacılık ya da yardımlardan haksız kazanç elde etme girişimleri halkın yaşamlarını devam ettirme konusunda daha da zor bir duruma düşmelerine neden olmuştur.

Kaynakça

1- Arşiv Belgeleri – Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Dâhiliye Mektubi Kalemi (DH. MKT.)

1119/25., 1516/58., 1517/5., 155/27., 164/43., 1654/42., 1660/87., 1662/26., 1724/85., 1788/59., 1801/45., 198/46., 198/97., 209/51., 2125/46., 2153/49., 2164/105., 2637/97., 2647/86., 2676/19., 2689/81., 2712/44., 2719/30., 2728/90., 2741/1., 2743/30., 2764/58., 2770/86., 2783/88., 2821/18., 2821/86., 2836/38., 2836/87., 33/8., 695/39., 719/46., 76/44., 761/52., 785/25., 155/27., 18/16.

Dâhiliye Muhaberat-ı Umumiye İdaresi (DH. MUI.)

110/51., 1-6/55., 87-2/27., 1-8/4.

Maarif Nezareti Mektubi Kalemi (MF. MKT.)

1119/25.

Meclis-i Vükela Mazbataları (MV.)

142/26., 122/42.

Yıldız Resmî Maruzat (Y..A...RES.)

68/9.

Yıldız Hususî Maruzat (Y..A...HUS.)

274/123., 274/85.

Yıldız Umumi (Y..PRK.UM..)

18/42.

2- Araştırma ve İnceleme Eserler

ATALAY, İbrahim, *Genel Beşerî ve Ekonomik Coğrafya*, İzmir 1999.

DEMİR, Alpaslan, “1909 Yılında Koğans (Kale) Nahiyesinde Açlık Nedeniyle Meydana Gelen Ölümler”, *Gümüş Ufuklar*, Kocaeli Gümüşhaneliler Vakfı Yay., S. 19, Ocak 2010, s. 18-20

ERLER, Mehmet Yavuz, “XIX. Yüzyıldaki Bazı Doğal Afetler ve Osmanlı Yönetimi”, *Türkler*, C.13, Ankara 2002, s. 762-770.

ERLER, Mehmet Yavuz, “Meşrutiyet İdaresi Altında, Erzurum Sel Baskını, 1910”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 1/ 2, Kış 2008, s. 114-140.

GÖKÇE, Oktay-Şenay Özden-Ahmet Demir, *Türkiye’de Afetlerin Mekansal ve İstatistiksel Dağılımı Afet Bilgileri Envanteri*, Ankara 2008.

GRADEVA, Rossitsa, “Osmanlı ve Bulgar Kaynaklarından Orta Balkan Topraklarındaki Depremler (17. ve 18. Yüzyıllar)”, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Doğal Afetler*, Edt: Elizabeth Zachariadou, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2001.

- GÜL, Abdulkadir, “Osmanlı Devleti’nde Kuraklık ve Kıtık (Erzurum Vilayeti Örneği: 1892-1893 ve 1906-1908 Yılları)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2/9, 2009, s.144-158.
- GÜLER, Çağatay, *Su Baskınlarında Bireysel ve Toplumsal Sağlık Önlemleri*, Yazıt Yay., Ankara 2008.
- KILIÇ, Orhan, “Osmanlı Devleti’nde Meydana Gelen Kıtıklar”, *Türkler*, C.10, Ankara 2002, s. 718-730.
- KILIÇ, Orhan, *XVI. Yüzyılda Adilcevağ ve Ablat (1534-1605)*, Tamga Yay., Ankara 1999.
- KIRMIZI, Abdülhamit, “Haysiyet-i Hükümeti Muhafaza: Trabzon Valisi Kadri Bey’in İdare Tarzı (1892-1903)”, *Karadeniz Tarihi Sempozyumu (25-26 Mayıs 2005)*, C.II, Karadeniz Teknik Üniversitesi Yay., Trabzon 2007, s. 757-768.
- KUZUCU, Kemalettin, “Osmanlı Döneminde Karadeniz bölgesinde Mısır Tarımı ve İslah Çalışmaları”, *Karadeniz Tarihi Sempozyumu (25-26 Mayıs 2005)*, C.II, Karadeniz Teknik Üniversitesi Yay., Trabzon 2007, s. 769-783.
- ÖZGER, Yunus, “XIX. Yüzyıl Sonlarında Meydana Gelen Bir Kuraklık ve Kıtık Hadisesi İle Bunun Sosyo-Ekonomik Sonuçları”, *Karadeniz Araştırmaları*, S.19, Güz 2008, s. 87-96.
- SAN, Sabri Özcan, “Gümüşhane Müstakil Sancağı’ndaki Mahalleler Aileler ve (Efsaneler, Hikayeler)”, *Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane Sempozyumu 13-17 Haziran 1990*, Ankara 1991, s.119-140.
- SAN, Sabri Özcan, *Gümüşhaneli Eski Şairler ve Türküler*, Ankara 1990.
- SAN, Sabri Özcan, *Trabzon Salnameleri’nde Gümüşhane Sancağı*, Gümüşhane Valiliği Gümüşhaneliler ve Gümüşhaneyi Sevenler Hizmet Vakfı Yay.
- ŞAHİN, Cemalettin-Şengün Sipahioğlu, *Doğal Afetler ve Türkiye*, Gündüz Eğitim ve Yay., Ankara 2003.
- TOZLU, Selahattin, *XIX. Yüzyılda Gümüşhane*, Akademik Araştırmalar, Erzurum 1998.
- TOZLU, Selahattin, *Trabzon-Erzurum-Bayezid Yolu (1850-1900)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 1997.
- Türkiye Mülk İdare Bölümleri Belediyeler Köyler (1 Ağustos 1977 Durumu)*, T.C. İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü Yay., Seri: II, Sayı 5.
- YILMAZ, Abdullah, *Afet Yönetimi*, Pegem A Yay., Ankara 2003.

Gümüşhane Sancağı'nda Meydana Gelen Afetler ve Sonuçlarını Gösterir Cetvel

Afet	Etkilediği Bölge	Can Kaybı	Hayvan Telefati	Yapı ve Arazi Kaybı	Maddi Hasar	Yardımanın Geliş Yeri ve Miktarı
1890 Sel Felaketi	Gümüşhane merkezi	yok	yok	17 ev ile han ve dükkanlar yıkılmış, 69 ev ve bahçe kumla dolmuş	-	Devletin üst birimlerince vilayet tarafından karşılanacağına karar verilmiş
1891 Sel Felaketi	Torul Kazası'nın Krum ve Yağlıdere köyleri ile bazı köyler	yok	yok	Birçok ev ve köprü tahrip olmuş	-	Vilayetteki hayır sahipleri tarafından yapılacak yardımlarla karşılanmasına karar verilmiş
1892 Sel Felaketi	Gümüşhane merkezi	Bataklıkların sebep olduğu hastalıklardan dolayı ölümler yaşanmıştır	yok	Erzurum-Trabzon yolunda hasar meydana gelmiş ve bazı mahallelerde evler hasar görmüş ve bahçelere taş ve toprak dolmuş	-	Nafia Nezareti
1898 Sel Felaketi	Gavras ve İlk köyleri	yok	yok	22 haneye ait 88 mülk ve 44 kıt'a (parça) arazi	72,550 kuruş ve yeni iskan bölgesi için 5,400 kuruş ile her hane için 500'er kuruş	Ziraat Bankası'ndan borç olarak verilecek, alamayanlara mal sandığı ve belediyeler tarafından karşılanacağı
1903 Sel Felaketleri	Gümüşhane merkezi, Kavak, Uçanlar mevkii ile Mavrengel, Hurda ve diğer bazı köyler	var	50 civarında sığır, at vs.	17 ev, yollar ve köprüler zarar görmüş	103,000 kuruş	Bölgedeki servet sahipleri tarafından karşılanabileceğine karar verilmiş
1908 Sel Felaketi	Kelkit Kazası'na bağlı İlbizim köyü	yok	117 küçükbaş, 25 büyükbaş ve 20 arı kovanı	25 civarında ev, samanlık ve ahır zarar görmüş	37,000 kuruş	Ziraat Bankası tarafından borç verilmesine karar verilmiş

1910 Sel Felaketi	Şiran kaza merkezi ve çevredeki birçok köy	Bir çocuk boğulmuş	var	Birçok ev ve arazi zarar görmüş kullanılmaz hale gelen evler dahi fazladır	6,000 lira	Gümüşhane Mutasarrıflığı tarafından biraz yardım toplanmış ancak yetersiz kalınca devletin acilen yardım yapması istenmiş
1888 Yılı Heyelanı	Mavrengel köyü	yok	yok	41 bina, 20 parça bahçe ve tarla zarar görmüş	-	Devlet tarafından karşılanması
1889 Yılı Heyelanı	Akdağ köyü	var	-	Köydeki bir kısım ev toprak altında kalmış, yeni bir yerde köy kurulmasına karar verilmiş	-	Devlet tarafından karşılanması
1893 Yılı Heyelanı	Torul Kazası'nın Baladan köyü	yok	14 büyükbaş, 11 küçükbaş hayvan ve 14 arı kovanı telef olmuş	1 cami, bir kilise, 2 mektep, 60 ev dereye kaymış, 305 kişi açıkta kalmış, 184 dönüm arazi ile birçok bağ ve bahçe büyük zarar görmüş	-	Devlet tarafından karşılanmaya başlanmış
1892–1894 Dönemi Kuraklığı	Gümüşhane Sancağı dahili	var	-	-	-	Devlet tarafından 200,000 kuruş yardım yapılmış
1907–1910 Dönemi Kuraklığı	Gümüşhane Sancağı dahili	var	-	-	-	Ziraat Bankası'ndan borç verilmek üzere 10,000 lira tahsis edilmiş
1894 Baladan Köyü Depremi	Torul Kazası'nın Baladan köyü	yok	yok	64 ev zarar görmüş ve 328 kişi açıkta kalmış	-	Bölgedeki hayırseverler tarafından 3,700 kuruş yardım yapılmış
1910 Hanege Köyü Depremi	Kelkit Kazası'nın Hanege köyü	yok	yok	Bazı haneler zarar görmüş	-	Yeni yapılması düşünülen binalar için 500 lira devlet tarafından verilmiş
1890 Yangın Felaketi	Gümüşhane merkezi	yok	yok	1 kahvehane, 4 dükkan, 2 fırın, 1 meyhane	-	-

